

POLITIČKA EKONOMIJA – STANJE DISCIPLINE

Sažetak:

Tekst izlaže današnje stanje političke ekonomije, tačnije teorije javnog izbora. Započinje sa pitanjem da li politička ekonomija spada u političku ili ekonomsku nauku. U odeljcima 3-5 iznosi se kratak razvoj političke ekonomije do Drugog svetskog rata. Drugi deo rada (odeljci 6-8) bave se stanjem discipline posle Drugog svetskog rata. U odeljku 7 izlažu se najznačajniji radovi i dela koja su utemeljila savremenu političku ekonomiju. Odeljak 8 govori o oblastima istraživanja i glavnim istraživačkim problemima savremene političke ekonomije.

Ključne reči: Klasična politička ekonomija; neoklasična politička ekonomija; marginalna analiza; racionalni izbor; javni izbor; novi institucionalizam.

1. UVOD

U ovom tekstu želim da identifikujem glavne razlike između klasične i savremene političke ekonomije. Najvažnija razlika tiče se preferencija pojedinaca, odnosno načina na koji se one oblikuju. Počinjem sa klasičnom političkom ekonomijom. Pokazujem da je za nju karakterističan pristup po kome vrednost robe ne zavisi od ponude i tražnje, već od objektivnog karaktera procesa rada, odnosno radne teorije vrednosti. To je imalo značajne reperkusije za rani razvoj discipline, jer je na svom početku politička ekonomija imala više sociološki karakter. Po tom shvatanju preferencije pojedinaca zavise od mesta pojedinaca unutar podele rada i njihovog mesta unutar društvene strukture. Po tom shvatanju, pojedinac je determinisan socijalno i objektivno, za razliku od savremenog ekonomskog shvatanja, po kome je determinisan psihološki i subjektivno.

Sa neoklasičnom političkom ekonomijom koja uvodi marginalnu analizu i teoriju racionalnog izbora nastaju osnovi savremene političke ekonomije, discipline koja istražuje (a) kako je ekonomskom logikom moguće objasniti političke fenomene i (b) kako ekonomske performanse zavise od političkih ustanova. Glavna promena izvršena je na nivou tretmana preferencija. Prvo, preferencije pojedinaca imaju presudnu ulogu na formulisanje ekonomskih zakona. Drugo, savremena politička ekonomija koje se oslanja na novi institucionalizam u društvenim naukama drugačije gleda na proces oblikovanja preferencija: one su sada pod uticajem ustanova i autonomne logike kojom one funkcionišu.

Ovde odmah želim da naglasim da nikako ne mislim da je shvatanje političke ekonomije koje iznosim u ovom radu jedino moguće. Načelno, politička ekonomija se bavi istraživanjem uticaja neekonomskih činilaca na ekonomske ishode. Postoji jedan veliki deo političke ekonomije koji se bavi uticajem socijalnih faktora na ekonomiju. Takav pristup bio je dominantan u klasičnoj političkoj ekonomiji, a prisutan je i danas. O njemu će biti više reči u odeljku 6. U ovom radu, međutim, ja ću se usredsrediti na onaj deo političke ekonomije koji istražuje način na koji političke ustanove utiču na ekonomske ishode. Ta oblast političke nazivom se javni izbor (public choice). Pretpostavka na kojoj počiva teorija javnog izbora jeste da političke ustanove nužno narušavaju ravnotežu koja se uspostavlja na slobodnom tržištu. U tom smislu, političke ustanove imaju endogen karakter: ukoliko se promene ustanove, promeniće se i politički ishodi, odnosno tip ekonomske politike koji političke ustanove generišu. Teorija javnog izbora pokušava da odgovori na pitanje na koji način je moguće ustrojiti političke ustanove tako da one približno odslikavaju Pareto efikasnost.

2. POLITIČKA EKONOMIJA KAO PODDISCIPLINA POLITIČKE NAUKE

Pre nego što pređem na šire izlaganje o stanju discipline, želim da dam doprinos razrešenju jednog pitanja: da li je politička ekonomija ekonomska ili politikološka disciplina, tj. da li spada u ekonomsku ili političku nauku? Politička ekonomija je danas disciplina koja se nalazi na granici: ona je podjednako ekonomska, koliko i politikološka. Ona je takva jer je, kako ćemo videti iz odeljaka 4 i 5, za bavljenje političkom ekonomijom neophodno ekonomsko znanje (pogotovo znanje iz oblasti mikroekonomije), ali i politikološko znanje (pogotovo iz oblasti političkih ustanova, političkih stranaka i izbornog ponašanja). U ostatku ovog odeljka usredsrediću se na političku ekonomiju kao politikološku disciplinu.

Prema Preporuci Evropskog konzorcijuma za političku nauku (koja je postala sastavni deo Bolonjske deklaracije), politička ekonomija spada u tzv. kor discipline političke nauke, a svaki državni fakultet na kome se izučava politička nauka, a koji se nalazi u zemlji-potpisnici Bolonjske deklaracije, obavezan je da u ponudi, između ostalog, sadrži najmanje jedan kurs iz političke ekonomije. Tako je danas politička ekonomija jedna od disciplina koja se nalazi u nastavnoj ponudi najvećeg broja zapadnoevropskih fakulteta zajedno sa tradicionalnim i nespornim politikološkim disciplinama kao što su politička teorija, komparativna politička analiza (comparative politics), politička sociologija itd (Klingeman 2007).

Klasifikacija političke nauke koju preporučuje Evropska komisija po svoj prilici je inspirisana strukturom *A New Handbook of Political Science* (Goodin & Klingeman 1996). *A New Handbook* je važna knjiga za razvoj političke nauke, jer je prema klasifikaciji politikoloških disciplina izloženoj u njoj, Oxford University Press u periodu 2006-2009. na tržište izbacio desetotomnu enciklopediju pod nazivom *The Oxford Handbook of Political Science* (generalni urednik Robert Gudin) u kome je jedan od tomova, pod nazivom *The Oxford Handbook of Political Economy*, pripao političkoj ekonomiji (Weingast & Wittman 2006a).³³⁹

Razume se, *A New Handbook* je samo formalizovala postojeće stanje stvari po kome se političko-ekonomske analize sve više pojavljuju kao politikološka literatura. Tendencija da se politička ekonomija uvrsti u političku nauku javila se pre 1996. godine. U jednom broju studija objavljenim u prvoj polovini 1990-ih (Alt & Shepsle 1990; Persson 1990; Persson & Tabellini 1994ab; Banks & Hanusek 1995), nailazimo na prećutno razumevanje političke ekonomije kao sastavnog dela političke nauke. Budući da se politička ekonomija kao posebna politikološka disciplina ne pominje u devetotomnoj *Handbook of Political Science* iz 1975. godine³⁴⁰, može se pretpostaviti da je konsenzus oko toga da je politička ekonomija politikološka disciplina nastao negde između 1975. i 1996. godine.

Budući da koristi znanje političke nauke i ekonomije, politička ekonomija je jedna hibridna disciplina. To ne treba da iznenađuje, jer je i sama politička nauka danas velikim delom jedna hibridna nauka: svaka politikološka disciplina danas je nemoguća bez znanja drugih nauka (Dogan 1996). Otuda ovaj odeljak zaključujem tvrdnjom kako je politička ekonomija podjednako ekonomska, koliko i politikološka disciplina. Obilje dokaza za to može se naći u tekstu koji sledi.

3. KLASIČNA POLITIČKA EKONOMIJA

Politička ekonomija danas se dosta razlikuje od političke ekonomije iz 18. i 19. veka (kada je nastala) i perioda do pre Drugog svetskog rata. Otuda u upotrebi nazivi „klasična“ i „savremena“ politička ekonomija. U ovom odeljku želim da pokažem kako postoji značajna razlika između onoga što nazivamo „klasičnom“ i „savremenom“ političkom ekonomijom i pokažem u čemu se sastoji promena.³⁴¹

U klasičnu političku ekonomiju ubrajamo radove autora koji se političkom ekonomijom bave od njenih samih početaka u 18. i 19. veku, pa sve do Drugog svetskog rata. U prve radove iz oblasti političke ekonomije ubrajaju se radovi koji u svom naslovu pominju političku ekonomiju. Tu spadaju delo Dejvida Rikarda iz 1817. godine *The Principles of Political Economy*. Isti naziv nosi i delo Dž. Stjuarta Mila iz 1848. godine. Podnaslov Marksovog *Kapitala* iz 1867. godine glasi *Kritik der politischen Ökonomie*. Jedno od važnijih dela klasične političke ekonomije u čijem se nazivu ne pominje politička ekonomija jeste *The Wealth Of Nations* Adama Smita iz 1776. godine, ali se to delo često uzima kao prvo delo iz političke ekonomije.

Čini se da je termin politička ekonomija stariji i od termina ekonomija. Njih je po prvi put izjednačio Alfred Maršal koji je 1890. godine objavio svoje *Principles of Economics*, koristeći naizmenično termine „ekonomija“ i „politička ekonomija“ (Marshall 2006, 1). Neki autori smatraju da je tek s Maršalovom knjigom ekonomija kakvu znamo danas dobila takav status (Cannan 1929), te da je ono što danas nazivamo „ekonomija“ nekada nazivano

340 U njemu se ipak mogu naći tekstovi koji pominju političku ekonomiju i jedan broj tema i pitanja koja se obrađuju u ovom tekstu (Taylor 1975; Kramer & Hertzberger 1975).

341 Kako će se videti iz odeljka 6, ova tvrdnja je samo uslovna. Postoji jedan pravac savremene političke ekonomije koji vuče korene iz klasične političke ekonomije.

„politička ekonomija“ (Drazen 2000, 3). Čini se da se dugo vremena smatralo da između ta dva termina i nema suštinske razlike ili da je, kako je to svojevremeno pisalo u *New Shorter Oxford English Dictionary*, politička ekonomija „grana ekonomske nauke koja se bavi ekonomskim problemima sa kojima se suočava vlada“ (Brown 1993, 782).

Iako se klasična politička ekonomija razlikuje od savremene, može se reći da postoji jedna nit koja povezuje sva shvatanja političke ekonomije. Svaka verzija političke ekonomije bavila se (na različite načine) pitanjem kako opravdati (ne)mešanje države u ekonomske poslove i privrednu sferu, to jest u oblast proizvodnje i raspodele ekonomskih dobara.

Kod Adama Smita nalazimo dva argumenta koja inspirišu savremenu političku ekonomiju. Prvi se odnosi na samoregulaciju tržišta. Iako je Smit, recimo, smatrao da je politička ekonomija grana nauke koja treba da obezbedi neophodno znanje kojim bi se uvećalo bogatstvo naroda a suverenu omogućili prihodi, najbolje je da se država što manje meša u ekonomsku aktivnost. Ekonomska efikasnost ne proizilazi iz planske organizacije države i političkih ustanova, već iz nenameranih posledica mnoštva individualnih radnji pojedinaca koji se svakodnevno susreću na tržištu.

Klasični politički ekonomisti smatraju da je tržište na kome se sreću slobodni pojedinci da bi razmenjivali dobra i usluge dovoljno da omogući zadovoljenje privatnih i društvenih ciljeva. Društveno dobro po tom shvatanju nije ništa do skup privatnih dobara; ako njih zadovoljimo, postigli smo i opšte dobro (Caporaso & Levine 1992, 38). Pri tom, klasičari ne spore da svi koji se nađu na tržištu neće proći idealno, ali problemi koji mogu nastati isključivo su individualni. Recimo, moguće je da pojedinac, usled nedovoljne tražnje, nije u stanju da na tržištu realizuje sva dobra koja je nameravao da proda. Ali to je samo individualni problem: iako postoje pojedinci koji ne mogu da na tržištu prodaju sve što naume, tržište će ostati stabilno; na njemu će se, agregatno gledano, realizovati sva dobra i usluge. Rikardo je, recimo, verovao kako ni jedan čovek ne proizvodi a da istovremeno nema nameru da nešto kupi. Otuda, „nije moguće da će [pojedinci] neprekidno proizvoditi dobra za kojima nema tražnje“ (Ricardo 1951, 290). Takvo uverenje kulminiralo je čuvenim Sejovim zakonom po kome je sistemski tržišni feler logička nemogućnost (Ibid. 292).³⁴²

Klasičari nisu verovali da je moguće da dođe do nedovoljne agregatne tražnje, jer su bili ubeđeni u to da će ljudi uvek ulagati u proizvodnju, te da će se sva proizvodnja realizovati. Uverenje je počivalo na sledećem: nije stvar u tome šta pojedinci žele, već da li mogu da zadovolje potrebe drugih (Caporaso & Levine 1992, 41). Tako su prvi politički ekonomisti verovali da sve što se proizvede mora da se potroši, jer je nečiji output uvek nečiji input. Obim proizvodnje (koliko će se čega proizvoditi) zavisi od ljudskih želja koje su posledica podele rada. Pošto je nečiji output uvek nečiji input, ono što neko može da proizvede uvek zavisi od toga šta proizvode drugi. Stolar može da napravi sto samo ukoliko pre njega neko nasече drva, obradi drvo, proizvede lepak, lak, farbu itd. Dakle, proizvodnja je, na neki način, objektivno determinisana. Ako proizvedem i prodam pertle, one nisu samo

342 U stvari, klasičari nisu tvrdili da tržište ne može da podbaci, ali su mislili da je to moguće samo zahvaljujući nekom eksternom efektu – recimo, kada se vlada umeša u tržišne interakcije. Kada je, nasuprot tome, tržište prepušteno samo sebi, ono ne može da pogreši (Caporaso & Levine 1992, 41).

moj proizvod kojim zarađujem za život; one su istovremeno input koji koristi proizvođač cipela. Seljak može da proizvodi krompir, ali i on mora da sluša radio (da bi znao kakvo će vreme biti sutra kada krene na njivu); tako će vlasnik fabrike radio-aparata prodavati radio-prijemnike, a za taj novac će od seljaka kupovati krompir da bi se prehranio.

Klasična politička ekonomija (koja se, podsetimo se, dugo nije odvajala od ekonomije) samu sebe je doživljavala kao nauku o raspodeli materijalnih dobara sa ciljem materijalnog zadovoljenja želja pojedinaca. Iako klasični politički ekonomisti koji su radili unutar ove matrice ne spore da se obezbeđenje materijalnih potreba može obavljati više ili manje uspešno, suština ekonomske nauke sastoji se u tome da omogući takvu alokaciju resursa koja, kroz proizvodnju i cirkulaciju dobara, obezbeđuje životne potrebe svih pojedinaca. Politička ekonomija je, prema tome, disciplina koja omogućuje da se proizvodi ono što je ljudima potrebno, omogućujući kretanje dobara od onih koji ih proizvode ka onima kojima su ona potrebna da bi svako dobio ono što mu je zaista potrebno i mogao da održava život (Ibid. 24-25).

Ovakav podtekst klasične političke ekonomije ne iznenađuje ako se zna da su prvi politički ekonomisti, pored toga što su bili ekonomisti, istovremeno bili politikolozi i sociolozi (Vasiljević 2008, 6). To je vidljivo iz načina na koji klasičari shvataju kako radna teorija vrednosti određuje relativne cene proizvoda. Svi klasičari (od Rikarda, preko Smita do Marksa) smatrali su da cena nekog proizvoda odražava srazmerno uloženi rad u njegovu proizvodnju. Cena jedne robe (koja izlazi kao output) uvek je, dakle, bila izražena u ceni neke druge robe (koja je ulazila u proces proizvodnje kao input). Ako je, na primer, neophodno deset sati da bi se proizvela jedna stolica i dvadeset sati da bi se proizvela jedna jakna, onda je cena jakne izražena u ceni stolice jednako dva (dve stolice za jednu jaknu). To ima reperkusije na proces formiranja tržišnih cena. Po klasičarima, nije bilo važno kolika je zaista potražnja za stolicama i jaknama, jer se cene ne određuju na osnovu zakona tražnje, već na osnovu objektivnih kriterijuma. Proizvodni proces, a ne spremnost kupca da plati, determiniše koliko će šta da košta. Svaka cena mora da (a) u sebi sadrži komponentu kojom se pokrivaju troškovi proizvodnje i (b) bude konzistentna sa cenama proizvoda koji su upotrebljeni kao input (Caparoso & Levine 1992, 48). Slično je i sa shvatanjem potrošnje, pogotovo potrošnje radne snage. Danas se smatra da ljudi troše na osnovu svojih preferencija. Klasičari su smatrali da potrošači imaju neke objektivne potrebe koje moraju da zadovolje, te da na osnovu njih treba da se odredi kolika će biti njihova potrošnja (Ibid. 49). Klasičari su u stvari smatrali da je tržište samo jedan od socijalnih mehanizama kojima društvo zadovoljava svoje potrebe (Ibid. 39).

Radna teorija vrednosti je ključna osobina klasične političke ekonomije koja pokazuje znake posustajanja tek 1870-ih godina sa dolaskom neoklasične teorije koja insistira na subjektivnim činiocima određenja cene (Wolff 2001, 649). O njoj će biti više reči u narednom odeljku. Sada bih hteo da se pozabavim pitanjem kako klasični i savremeni politički ekonomisti vide odnos prema preferencijama. Njihovo stanovište po tom pitanju uslovljeno je radnom teorijom vrednosti.

Za savremene političke ekonomiste je, na primer, karakteristično da se ne pitaju o poreklu preferencija (Tullock 1972, [10]; Buchanan 1990, [281]). Za klasičare je to, međutim, bilo veoma važno. Klasičari su odbijali subjektivnu vrednost koju potrošači

pripisuju proizvodima, insistirajući na objektivnom karakteru rada. Pošto rasprava o tome šta određuje cenu dugo nije mogla da se razreši (Wolff 2001, 650), marksistički teoretičari odustali su od te rasprave, ali su, pozivajući se na Marksa, zadržali radnu teoriju vrednosti po kojoj je ona sada trebalo da se utvrdi struktura robe. Kako je poznato, po Marksu, koji svoj Kapital započinje raspravom o radnoj teoriji vrednosti, svaka roba se sastoji od uložene vrednosti – koja je neophodna za reprodukciju radne snage i vraća se radniku u obliku nadnice – i „viška“ vrednosti koji prisvaja kapitalista. Time kapitalista eksploatiše radnika. Sada dolazi najvažniji deo. Prvo, smisao marksističke političke ekonomije bio je upravo u tome da se objasni složen socijalni sistem koji omogućuje takvu vrstu eksploatacije (Wolff 2001, 651). Drugo, za marksističke klasične političke ekonomiste preferencije su zavisne od mesta pojedinca unutar društvene strukture (Marks bi rekao unutar klase). Ne možete preferirati dobra, tj. ne možete birati između nekoliko različitih alternativa, već su ona proizvod vaše klasne svesti; vi morate njima da zadovoljite neke potrebe. Po tom shvatanju, pojedinac je determinisan socijalno i objektivno, za razliku od savremenog ekonomskog shvatanja, po kome je determinisan psihološki i subjektivno.

Jedina tačka gde se Marks razilazio sa ostalim klasičarima svog doba bilo je pitanje odnosa države i tržišta. Dok su Rikardo i Smit smatrali kako tržište uvek mora da bude prepušteno samo sebi da bi se došlo do efikasne alokacije resursa, Marks je smatrao da je neophodno da se država umeša u regulisanje tržišta. To proizilazi iz Marksovog shvatanja uloge tržišta. Dok je po drugim klasičarima cilj tržišta bio da uveća privatno blagostanje pojedinaca, Marks je smatrao da je uloga tržišta da kapitalistima omogući apropijaciju viška vrednosti i akumulaciju kapitala (Kapital, glava 7). Uloga države je logično proizilazila odatle: pošto logika tržišne ekonomije omogućuje eksploataciju radničke klase i bogaćenje kapitalista, takvo stanje može da se spreči isključivo državnom intervencijom. Dok je u kapitalizmu država bila ogledalo klasnih odnosa i služila da pomogne kapitalističkoj klasi koristeći sredstva prinude, u novom društvu ona će pomagati radničkoj klasi, ali sa ciljem da jednog dana odumre i ustupi mesto pravednom društvu.

Klasična politička ekonomija izgubila je na svojoj atraktivnosti zbog nesposobnosti da predvidi i objasni kretanje poslovnih ciklusa i izađe na kraj sa velikom depresijom iz 1929. godine. Bilo kako bilo, način na koji su klasičari posmatrali odnose između državne intervencije i privredne delatnosti može se sažeti na sledeći način:

- javno dobro uvek je skup privatnih dobara; ako zadovoljimo sva privatna dobra, doći ćemo i do ostvarenja opšteg dobra;
- ostvarenje privatnih dobara uvek je najbolje kada su pojedinci prepušteni isključivo tržištu; tržište će uvek biti najbolji sudija koji će odrediti efikasnu alokaciju; svako mešanje države je pogubno;
- potrošnja pojedinaca određuje se na osnovu objektivnih potreba, a ne na osnovu njihovih preferencija;
- cene proizvoda se ne određuju na osnovu ponude i potražnje, već na osnovu količine rada uloženog u njihovu proizvodnju.

4. NEOKLASIČNA POLITIČKA EKONOMIJA

U metodološkom smislu, temelji savremene političke ekonomija udareni su neoklasičnom školom političke ekonomije. (Metodološki temelji o kojima govorim u ovom i narednom odeljku razlikuju se od sadržajnih (tematskih) temelja savremene političke ekonomije o kojima govorim u odeljcima 7 i 8.) Ključna promena nastaje sa uvođenjem subjektivizma i marginalizma u političku ekonomiju.

Za početak neoklasične političke ekonomije obično se uzima knjiga Alfreda Maršala *Principles of Economics* iz 1890. godine. Od pojave Maršalove knjige, teorija vrednosti oslanja se na intenzitet subjektivnog osećanja koje utiče na lične preferencije pojedinaca, dok se odnos između čoveka i potrošnje definiše na osnovu subjektivne procene korisnosti dobra, odnosno njegove retkosti (Vasiljević 2008, 7). Maršalova knjiga je značajna zato što u ekonomsku analizu uvodi koncept marginalizma kao metodološkog oruđa pomoću koga se može ustanoviti kada je nešto korisno, a kada štetno (Caparoso & Levine 1992, 79; Vasiljević 2008, 17).³⁴³

Neoklasična politička ekonomija počiva na shvatanju ekonomije kao ekonomske računice. Načelno rečeno, po tom shvatanju ekonomija se bavi istraživanjem i razumevanjem ponašanja ljudi s ozbirom na njihove pokušaje da zadovolje sopstvene ciljeve u okolnostima spoljnih ograničenja. Glavno ograničenje su retki resursi. Oko nas se nalazi mnogo manje resursa nego što je dovoljno da zadovolji želje svih pojedinaca. Pojedinci pokušavaju da alociraju (rasporede) resurse tako da maksimizuju korisnost. Politička ekonomija je otuda nauka koja se bavi načinima na koje možemo maksimalno da ostvarimo svoja zadovoljstva, praveći izbor u ograničenim uslovima. Izbor je uvek ograničen ne samo budžetom koji svaki pojedinac poseduje, već i oskudnošću resursa koji se traže.

Neoklasična politička ekonomija počiva na ovakvom marginalističkom shvatanju računice koja se odnosi na maksimizovanje korisnosti u ograničenim uslovima, odnosno postizanju efikasne alokacije resursa. Iz ovakve premise proizašlo je shvatanje po kome neoklasična politička ekonomija pokušava da ispita u kojim uslovima logika ograničenog izbora ne uspeva efikasno da alocira resurse (tj. ne postigne Pareto optimum). Tržište je samo jedna oblast gde je moguće maksimizovati blagostanje; oblast politike je druga. Prema tome, politička ekonomija bavi se ekonomskim i političkim ustanovama koje ograničavaju maksimizaciju korisnosti (Caparoso & Levine 1992, 86). Odavde se razvio jedan određen skup pitanja kojim su politički ekonomisti počeli da se bave, i koji i danas predstavlja predmet njihovog interesovanja: svojinska prava, eksternalije, obezbeđivanje javnih dobara, monopoli i oligopoli (Ibid. 78-86). Taj skup pitanja posledica je ubeđenja

343 Iako se Maršalu pripisuje najviše zasluga za koncept marginalizma, on se u političkoj ekonomiji pojavio u delima političkih ekonomista koja su objavljena pre 1890. godine. U njih spadaju Dževonsova *Theory of Political Economy* iz 1871 godne, Mengerova *Grundsätze der Volkswirtschaftslehre* iz 1871. godine i Valrasova *Éléments d'économie politique pure, ou théorie de la richesse sociale* iz 1874. godine (Vasiljević 2008, 7). Ima mišljenja po kojima se koncept marginalizma u ekonomiji javio još ranije (Petridis 2001, 788).

ekonomista da svaka privreda mora da se procenjuje s ozbirom na sposobnost da u raspodeli postigne Pareto optimum. Ako tržište nije sposobno da postigne efikasnu alokaciju, neoklasična ekonomija predlaže da je za to sposobna država. Uloga države je, dakle, opravdana u svim onim oblastima u kojima tržište samo ne može da postigne tu alokativnu efikasnost. Politička ekonomija je, po neoklasičnoj teoriji, sinonim za državnu intervenciju sa ciljem ispravljanja tržišnih felera (market failures) (Ibid. 98).

5. EKONOMSKA RAČUNICA KAO TEMELJ SVIH DRUŠTVENIH ODNOSA

Početak 20. veka, sve više se briše razlika između ekonomije i političke ekonomije i sve više biva jasno kako su predmet interesovanja „političkih ekonomista“ čisto ekonomska pitanja. Termin „politička ekonomija“ privremeno nestaje iz upotrebe da bi se ponovo vratio tek posle Drugog svetskog rata.

Početak političke ekonomije (koju izlažem u odeljcima 7 i 8) nastaje onda kada razumevanje ekonomije kao ekonomske računice prevazilazi samu ekonomiju. To je učinjeno sa Lajonelom Robinsom koji je u svom delu *An Essay on the Nature and Significance of Economic Science* iz 1932. godine napisao da je „ekonomija nauka koja istražuje ljudsko ponašanje kao odnos između ciljeva i oskudnih resursa koji imaju alternativnu upotrebu“ (Robbins 1945, 16).

Postoji nekoliko značajnih implikacija ove definicije kako za razvoj savremene ekonomske nauke, tako i političke ekonomije. Iz Robinsove definicije proizilazi kako se ekonomija bavi jednim posebnim oblikom društvenog ponašanja koji je usmeren na uvećanje blagostanja i efikasnosti u zadovoljavanju ličnih i društvenih potreba. Ta definicija ekonomije pokriva sve oblike društvenog ponašanja, a ne samo ekonomsko (Caporaso & Levine 1992, 23).

Kada je Robinsova definicija prihvaćena, ekonomija je počela da prelazi u druge oblasti društvenog života, pa time i u druge naučne oblasti, što je neke političke ekonomiste navelo da takvu tendenciju proglase „ekonomskim imperijalizmom“ (Tullock 1972). Bilo kako bilo, ekonomiju od Robinsa naovamo odlikuje jedan poseban način razmišljanja kojim se izlazi na kraj sa činjenicom oskudnosti resursa bez obzira na to kakav je karakter tih resursa. Drugim rečima, ekonomija je nauka koja nam može nešto reći o tome šta je racionalno ponašanje kada jedna privreda želi da proizvede optimalnu količinu dobara. Ali mnoge druge situacije zahtevaju ekonomsku racionalnost prilikom upotrebe oskudnih resursa koji imaju alternativnu upotrebu. Recimo, lekar koji je došao na bojno polje nakon završetka bitke vrlo brzo se, kao i bilo koji privrednik koji razmišlja o tome kako da efikasno uposli sve faktore proizvodnje, suočava sa problemom alternativne upotrebe oskudnih resursa (Sowell 2007, 6). Razmišljanje lekara u tom pogledu nije ništa drugačije od razmišljanja preduzetnika ili bankara. Ovo je važan uvid, jer će jedino iz takvog shvaćanja ekonomije biti moguće izvesti shvaćanje po kome politička ekonomija predstavlja primenu ekonomske logike na funkcionisanje političkih ustanova.

Iako ima mišljenja da se ovakav ekonomski pristup neekonomskim temama može primetiti već kod Hjuma i Smita (Tullock 1972, [7-8]), ekonomija je tek od Robinsa počela da se shvata kao nauka koja istražuje okolnosti pod kojima pojedinac donosi odluke

prilikom izbora bračnog partnera, prijatelja, fakulteta koji će upisati, poslovne karijere, ili kupovine automobila, sapuna i šampona itd. To shvatanje je šire od shvatanja da se ekonomija bavi isključivo analizom berze, inflacije ili proizvodnje i potrošnje materijalnih dobara kojima se zadovoljavaju materijalne potrebe. Otuda se može govoriti o ekonomiji ljubavi, ekonomiji vremena, ekonomiji zločina i kazne, kao i ekonomija materijalnih dobara; što je glavno, to nisu neke posebne „ekonomije“. Svaka od tih „ekonomija“ utemeljena je u istom opštem skupu analitičkih oruđa (Johnson 1991, 17).

6. NOVA LEVICA I POLITIČKA EKONOMIJA

Kako sam spomenuo ranije, savremena politička ekonomija počinje da se razvija posle Drugog svetskog rata. U istom periodu, međutim, paralelno počinju da se razvijaju najmanje dve koncepcije političke ekonomije. Prva, koja se oslanja na ekonomsku logiku (o kojoj ću više govoriti u odeljcima 7 i 8), i druga, koja se razvija sa političkim usponom nove levice u Evropi sredinom 1960-ih i 1970-ih godina i neomarksističkom i kritičkom teorijom u akademskim krugovima, a koja se nadovezuje na sociološku osnovu klasične političke ekonomije, pogotovo na njenu marksističku verziju. Iako se u intelektualnoj tradiciji nove levice pojmovi politička ekonomija i ekonomija odvajaju, ovaj naučni pravac na obnovu političke ekonomije gleda kao na novi pokušaj kritike mainstream ekonomije koja počiva na ekonomskoj racionalnosti.

U *Introduction to Political Economy*, jednoj od najpoznatijih knjiga ove teorijske orijentacije, autori tvrde kako žele da upoznaju čitaoce sa onim što oni nazivaju „političkom ekonomijom“ koja je po njihovom shvatanju „različita od glavnih tokova ekonomije koja dominira kapitalističkim društvom“ (Sackrey, Schneider & Knoedler 2005, vii, 1). Autori dominantan koncept ekonomije definišu kao nauku koja počiva na modelima koji su: „(1) usko shvaćeni; (2) kvantitativni i izraženi kroz složene matematičke termine; i (3) koji počivaju na restriktivnim pretpostavkama o tome kako se ljudi ponašaju i kao će se uvek ponašati“ (Ibid. 1). Za razliku od toga, njihovo shvatanje „političke ekonomije se više bavi odnosom privrednog sistema i njegovih ustanova sa ostatkom društva i društvenim razvojem“ (Ibid. 4). Slično shvatanje političke ekonomije nalazimo i u *The ABC's of Political Economy: A Modern Approach*, u kojoj Robin Hanel piše kako se „politički ekonomisti, za razliku od klasičnih ekonomista uvek trude da proučavaju ekonomiju unutar šireg projekta razumevanja kako funkcioniše društvo“ (Hahnel 2003, 1).

Kako vidimo, pored kritike ekonomske racionalnosti kao ekonomskog metoda, ovaj pravac političke ekonomije više je usmeren na kritiku postojećeg kapitalističkog sistema sa ciljem da izmeni kako pristup, tako i sadržaj ekonomske nauke. To je imalo uticaja i na univerzitetske kurseve na kojima „studenti koji su tokom 1970-ih godina pohađali kurs iz političke ekonomije nisu mogli da čuju ništa o nevidljivoj ruci tržišta, ekonomiji blagostanja i komparativnoj prednosti, već [samo] o monopolskom kapitalizmu, distribuciji dohotka i multinacionalnim kompanijama“ (Atkinson 1996, 703). Na takvim kursevima obično se, pored klasičara političke ekonomije koje sam pomenuo u odeljku 3, pominju teoretičari kao što su Veblen, Kejnz i Galbrajt. Takvo shvatanje političke ekonomije, koje se takođe razvija posle Drugog svetskog rata, daleko je od nepopularnog ili prevaziđenog.

Naprotiv, ono je i dalje u obliku nastavnog programa prisutno na mnogim univerzitetima širom sveta. To shvatanje se ne bavi istraživanjem uticaja koji političke ustanove imaju na ekonomske ishode, pa se otuda njime ne bavim u ovom radu.

7. RAZVOJ POLITIČKE EKONOMIJE POSLE DRUGOG SVETSKOG RATA

Savremena politička ekonomija koju želim da predstavim u ovom radu oslanja se direktno na neoklasičnu političku ekonomiju i započinje svoj razvoj ubrzo posle Drugog svetskog rata. Može se reći da je klasična politička ekonomija „sahranjena“ kada je Kejnz 1936. godine objavio *General Theory*, te da se za prvo delo iz savremene političke ekonomije uzima tekst Dankana Bleka iz 1948. godine. U periodu između 1948. i 1971. godine pojavilo se nekoliko važnih dela koje, osim perioda objavljivanja, povezuje jedan jedinstven teorijski pristup, tj. metodologija o kojoj sam govorio u odeljku 5: sva su utemeljena u ekonomskoj analizi političkih ustanova i procesa, odnosno u mikroekonomskoj teorijskoj paradigmi po kojoj se glasači shvataju kao potrošači, a političari kao preduzetnici (Tullock 1987, [16]). Ta teorijska paradigma je danas poznata pod imenom teorija racionalnog izbora (*rational choice theory*). U ovom odeljku kratko ću predstaviti neka od najvažnijih utemeljujućih dela savremene političke ekonomije.

Smatra se da je prvi rad iz savremene političke ekonomije objavio Dankan Blek, 1948. godine, pod nazivom „*On the Rationale of Group Decision-Making*“ (Tullock 1991). U tom tekstu on dokazuje da je, pod određenim okolnostima, moguće doći do najmanje jednog stanja u kome postoji jasna većina za političko odlučivanje. Te okolnosti pretpostavljaju jednovrsne preferencije (*single-peaked preferences*) koje su raspoređene oko jednodimenzijskog političkog polja. Rezultat toga je stanje ravnoteže koje odgovara tržišnoj ravnoteži. Kasnije se pokazalo da je uslov jednovrsne preferencije važniji nego što se mislilo, te da, kadgod taj uslov ne važi ne važi, ne mora da se dođe do glasačke ravnoteže. Umesto toga dolazi do cikličnog glasanja, odnosno paradoksa glasanja (Arrow 1950).

Do ovih uvida u karakter demokratskog glasanja pre Bleka su došli već neki matematičari koji su radili u 18. veku (Žan-Šarl Borda i Markiz Kondorse), ali je tezu popularisao Kenet Erou svojom knjigom *Social Choice and Individual Values*, čije se prvo izdanje pojavilo se 1951. godine. Erou nije otkrio ništa što već nije bilo poznato, ali formalizovao uvid u teoriju i izneo zaključke o tome pod kojim uslovima je paradoks glasanja može da se razreši. Evo kako izgleda paradoks glasanja.

Zamislimo tri glasača koji treba da odaberu jednog od tri kandidata za državne pozicije. Svaki kandidat izjašnjava se samo o jednom pitanju, recimo o tome za koliko treba podići poreze. (Situacija se dosta komplikuje ukoliko kandidati moraju da se izjasne o više od pitanja.) Svaki od glasača mora da kaže na koji način rangira sve tri pozicije, a ne samo jednu. Pretpostavimo da glasač 1 najviše vrednuje (preferira, P) opciju kandidata a, od njega manje vrednuje kandidata b, a najmanje kandidata c. Glasač 2 najviše vrednuje opciju b, potom a, a na poslednjem mestu c. Konačno, glasač 3 takođe na prvo mesto stavlja kandidata a, a iza njega kandidate b i c. Iako su preferencije rangirane ordinalno (što znači da se ne zna za koliko je jedna preferencija poželjnija od sledeće), pretpostavimo da svaki kandidat koji zauzme prvo mesto dobija 3 poena, drugi 2, a treći jedan.

Glasanje može da se predstavi ovako:

Glasač 1: aPbPc

Glasač 2: bPaPc

Glasač 3: aPcPb

U ovom slučaju lako je odrediti šta je društveni (demokratski) izbor. To je kandidat a koji je skupio najviše glasova – 8. Društveni izbor bi dakle bio: aPbPc. Međutim, pretpostavimo da je glasanje izgledalo ovako:

Glasač 1: aPbPc

Glasač 2: bPcPa

Glasač 3: cPaPb

Sada je, umesto bPaPc, redosled preferencija glasača 2 bPcPa, dok je kod glasača 3, umesto aPcPb, redosled cPaPb. Šta ovde treba da bude društvena odluka? Svaki od kandidata osvojio je podjednak broj glasova, tj. nijedan kandidat nema dovoljan broj glasova da bi, samo na osnovu glasanja, moglo da se kaže kako je društvena odluka superiorna i demokratski nesporna, odnosno kako postoji jedinstvena funkcija društvene korisnosti. To otuda što se glasanjem ušlo u cikličnost gde je, agregatno gledano, aPb, bPc, ali cPa! To je nekoherentno, jer je u suprotnosti sa načelom tranzitivnosti. Naime, ako aPb, bPc, onda aPc, a ne cPa. Pobjednika, kako vidimo, nema, pa je otuda društvena odluka koja bi rešila ko će od kandidata biti izabran na izborima nemoguća. To je paradoks glasanja.

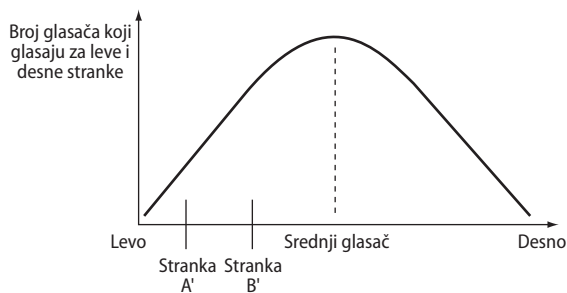
Kako je već rečeno, Erou je samo formalizovao nalaze do koji su pre njega došli Borda, Kondorse i Blek (Hindmoor 2006, 84). Međutim, Eurovljev doprinos sastoji se u određenju nekoliko uslova pod kojima je moguće izaći iz cikličnosti u koje nas uvodi demokratsko glasanje. To su: nerezervisani domen; tranzitivnost; povezanost (potpuno); nezavisnot od irelevantnih alternativa; suverenost građana; i odsustvo diktatora (Arrow 1963, 22-33).

Erouvljevi zaključci su prilično sumorni za demokratiju. Po njima dolazi ili da demokratija nema smisla ili da nas ona u krajnjoj instanci uvodi u diktaturu, jer da bismo izašli iz cikličnog kretanja većina i doneli odluku, neophodno je da se neko ko stoji van demokratskog procesa umeša u proces i donese „diktatorsku“ odluku (Arrow 1963, 30). Međutim, neki kasniji teoretičari javnog izbora (grane političke ekonomije) pokazali su da demokratske ustanove retko (ako ikada) dopuštaju da se dođe do blokada o kojima govori Erou. Često se dešava da je u demokratskim telima – odborima, zakonodavnim ili izvršnim telima – nekom akteru dodeljeno ovlašćenje kontrolisanja dnevnog reda. „Kontrolor“ može da manipuliše dnevnim redom tako što će promeniti redosled po kome se opcije razmatraju. Time on može da eliminiše ishod koji bi blokirao demokratsku odluku. Ponekad intervencija pre glasanja nije potrebna. Svako ko glasa (bili to birači ili članovi neke skupštine) može da, iz različitih razloga, glasa strateški (tj. da ne glasa u skladu sa sopstvenim preferencijama), čime se značajno smanjuje mogućnost nastanka paradoksa glasanja. Naposljetku, političari često u politički prostor uvode nove teme o kojima se može glasati, čime se uvećava broj tema za raspravu što takođe smanjuje mogućnost paradoksa glasanja (Hindmoor 2006, 88-89). (Podsetimo se, paradoks glasanja najlakše nastaje ako postoji samo jedno pitanje oko koga se glasa i ako je broj stranaka koje se nadmeću za glasove birača mali.)

Naredni korak u razvoju političke ekonomije došao je sa knjigom Antonija Daunsa *An Economic Theory of Democracy* (Downs 1957). Radovi Bleka i Eroua analizirali su logiku donošenja odluka unutar odbora i klubova. Dauns je celu stvar preneo na vaninstitucionalno okruženje, tj. na ponašanje birača na izborima.

Iako je *An Economic Theory* napisao devet godina posle Blekovog teksta, Dauns verovatno nije bio upoznat sa njegovim uvidima, niti sa značajem srednjeg glasača³⁴⁴ (Rowley 2008, 4). Osnovna tvrdnja Daunsove ekonomske teorije demokratije veoma je jednostavna. Dauns kaže: zamislimo politički kontinuum na kome se nalaze sve političke vrednosti u jednom društvu. Na desnoj strani nalaze se desne političke stranke, na levoj leve, a oko sredine su skoncentrisane stranke levog i desnog centra. Stranke je moguće predstaviti grafički duž apcise na crtežu 1. Kakva god da je distribucija glasova (bez obzira na to da li ima više glasača koji podržavaju desne ili leve stranke), uvek će postojati tzv. srednji glasač (median voter), tj. glasač koji se nalazi na sredini političkog niza i „polovi“ niz na dva jednaka dela (u smislu da se podjednak broj glasača nalazi s njegove leve i desne strane). Ono što Dauns hoće da kaže jeste da stranke imaju tendenciju da se približavaju srednjem glasaču.³⁴⁵ Ako, recimo, zamislimo da se trenutno dve stranke nalaze u tačkama A' i B' (crtež 1), one će se, po Daunsu, kretati na desno, sve dok se obe ne budu nalazile na tački gde se nalazi srednji glasač. Daunsova teorema o srednjem glasaču ne podrazumeva samo da će stranke konvergirati ka srednjem glasaču, već da će usvojiti slične političke platforme (Downs 1957, 116-117).

Crtež 1: Dvopartijski politički sistem sa standardnom distribucijom glasova

344 Srednji glasač nije baš precizan, već prilagođen prevod izraza *median voter*. Radi se, zapravo, o statističkom izrazu medijana, koja se razlikuje od statističke sredine ili modula. Ako zamislite niz brojeva, medijana je onaj broj koji se nalazi na sredini, tj. koji „polovi“ niz na dva jednaka dela; (statistička sredina je zbir svih brojeva podeljen s ukupnim brojem brojeva; dok je modul vrednost koja se u nizu najviše pojavljuje). U svakom slučaju, radi se o glasaču koji, duž političkog kontinuum, „polovi“ niz svih mogućih političkih vrednosti na dva jednaka dela.

345 Da bi pokazao dominantan uticaj srednjeg glasača na ishod izbora i ponašanje stranaka, Dauns, u stvari, koristi teorijsku matricu Harolda Hotelinga (Hotelling 1929; Downs 1957, 115) koji je primenjuje na ekonomsku konkurenciju. Hotelling se pita: ako zamislite ulicu u kojoj su kuće poredane jedna pored druge (nešto kao sokaci u vojvođanskim selima), gde je najracionalnije za prodavca da otvori prodavnicu? Prema ekonomskoj logici, to će biti upravo sredina ulice, jer je prodavac tada podjednako udaljen od oba kraja sokaka, to jest od svih kuća koje mu se nalaze sa leve i desne strane.

Dauns ponavlja Blekovu tezu po kojoj su politička tržišta u suštini stabilna i uvek odražavaju dominantan uticaj srednjeg glasača. Daunsova teorema može da važi samo u situacijama u kojima su zadovoljene neke pretpostavke među kojima su najvažnije da u stranačkom sistemu postoje samo dve partije, da je politički prostor jednodimenzionalan (tj. da postoji samo jedno političko pitanje oko koga se stranke nadmeću), da su stranke isključivo zainteresovane za maksimizaciju koristi (to jest da nude političke programe da bi bile izabrane, a ne da žele da budu izabrane da bi sprovođile političke programe), da na političkom tržištu postoji savršena informisanost i da su preferencije glasača fiksirane (Hindmoor 2006, 27). Osim možda u SAD i Velikoj Britaniji, takve pretpostavke se čine preoptimističnim, te Daunsova teorija, kao i bilo koja ekonomska teorija koja je utemeljena na konceptu ekvilibrijuma, više služi kao idealna referentna tačka za razumevanje političkih procesa i objašnjenje zbog čega ravnoteža nije moguća (Ibid., 32).

Sljedeća važna knjiga koja se takođe bavi primenom ekonomske racionalnosti na političke procese jeste Rikerova *The Theory of Political Coalitions* (Riker 1962). I Rikerova teza je veoma jednostavna. On istražuje uslove nastanka političkih koalicija nakon izbora i tvrdi kako će se političari uvek truditi da oforme onoliko veliku vladajuću koaliciju koliko je potrebno da bi se osigurala neophodna većina u parlamentu. Riker to naziva minimalnom pobedničkom koalicijom (minimum winning coalition), u smislu da bi izlazak jedne stranke iz koalicije doveo do njenog raspada (Riker 1962, 32). Razume se, praksa je mnogo puta do sada potvrdila da se prave koalicije koje su veće od minimalnih, kao i to da su moguće manjinske vlade (Hindmoor 2006, 56-57). Štaviše, koalicije koje su veće od minimalnih često je moguće pravdati upravo racionalnim rezonom, za koji je Riker smatrao da nužno vodi do minimalne pobedničke koalicije. Recimo, politička razboritost vas može navesti da pravite koalicije veće od minimalnih kako biste sprečili da se koalicija raspadne ukoliko se jedna stranka povuče iz nje (Strom & Nyblade 2007).

Blekove, Erouvljeve i Daunsove ideje inspirisale su različite škole političke ekonomije. Ponašanja birača najviše je bilo istraživano u tzv. ročesterskoj školi političke ekonomije čiji je začetnik upravo Riker, a koja je kombinovala pozitivnu i normativnu političku nauku, sa velikim uticajem primene matematičkih modela na istraživanje izbora, stranačkih strategija, manipulisanja dnevnim redom, grupnih interesom, stvaranja koalicija, ponašanja zakonodavnih tela i birokratskog ponašanja (Rowley 2008, 7).

Neke od ideja koje su do sada pomenute u ovom odeljku postaju okosnica tzv. čikaške škole u političkoj ekonomiji koja započinje Stiglerovim tekstom „*The Theory of Economic Regulation*“ (Stiegler 1971). Pripadnici čikaške škole najviše su se bavili poređenjima između ravnoteže na privatnom i političkom tržištu, ispitujući pod kojim uslovima je moguće „čišćenje tržišta“. Zaključci su uvek išli ka tome da su politički delatnici preuzimatelji cena (price-takers); da niko nema dominantnu i diskrecionu moć na političkom tržištu; da cene odslikavaju sve relevantne informacije; da su tražini ishodi u skladu sa optimizacijom preferencija političkih delatnika itd (Crowley 2008, 8).

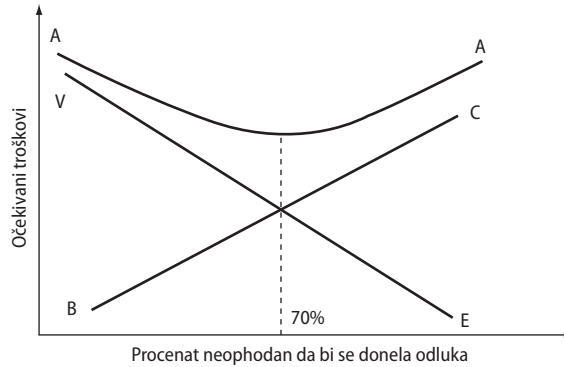
U prvoj deceniji razvoja savremene političke ekonomije, istraživanja su se uglavnom bavila primenom ekonomske logike na parlamentarnu demokratiju britanskog tipa ili američku demokratiju. Politička ekonomija se po prvi put premešta na bezkontekstualni nivo kada su 1962. godine Bjukenen i Talok objavili *The Calculus of Consent* (Buchanan & Tullock 1962). Njih dvojica su pripadali tzv. virdžinijskoj školi političke ekonomije koja je postala poznata po kritici političkih tržišta i političkih felera (Rowley 2008, 9-10).

Glavni cilj ova dva autora jeste da pokažu da pojedinci, na ustavnoj ravni (kada ulaze u političku zajednicu da bi obezbedili javna dobra), preferiraju pravila koja umanjuju zbir očekivanih troškova kolektivnog odlučivanja (Buchanan & Tullock 1962, 43-46). Međutim, cilj koji se nalazi u pozadini njihove studije jeste da pokažu na koji način tipovi glasanja (pogotovo većinsko glasanje) mogu da se shvate kao Pareto poboljšanja političkog odlučivanja (Johnson 1991, 161). Pre njih, tim problemom se bavio i Knut Viksel, švedski politički ekonomista, poznat po svojim radovima iz oblasti novca, marginalne produktivnosti i kapitala. U svom delu „*A New Principle of Just Taxation*“ iz 1896. godine, Viksel je uvideo da većinsko glasanje može dovesti do situacije koja većini omogućuje da kroz oporezivanje primeni politiku čiju cenu plaća manjina. Otuda je najlogičnije da se za odlučivanje o porezima propiše jednoglasje. Ali i takav način odlučivanja ima svoje mane: jednoglasno odlučivanje je skupo, jer svakom pojedincu daje mogućnost strateškog glasanja, što može da rezultira u neobebeđivanju javnih dobara (Ibid.).

Ovo primećuju Bjukenen i Talok koji ispituju koje su posledice jednoglasnog odlučivanja, utvrđujući dve vrste troškova koji nastaju prilikom donošenja ustava. Prvi tip su troškovi pregovaranja (bargaining costs). Takvi troškovi pokazuju da jednoglasno odlučivanje oduzima puno vremena. Pogledajmo crtež 2: kriva BC pokazuje da troškovi pregovaranja rastu kako raste broj onih koji treba da se dogovore oko toga kakva će biti odluka. Osim toga, zahtev da svi moraju da učestvuju u odlučivanju može da rezultira strateškim ponašanjem pojedinaca i lažnim predstavljanjem preferencija kako bi se izvukla lična korist. Recimo, ako se slažete sa većinskom preferencijom, to i dalje ne mora da znači da vam neće pasti na pamet da kažete da se ne slažete i tako sebi dignete cenu.

Drugi tip troškova su eksterni troškovi, tj. troškovi koji proizilaze iz radnji drugih. Pretpostavimo da odluku o porezima donese 1% biračkog tela, dok preostalih 99% treba samo da se složi. Ako spadate u onih 99% koji samo treba da prihvate odluku (a u njenom donošenju niste učestvovali), velike su šanse da odluka neće biti u skladu s vašim preferencijama. Kako se procenat onih koji treba da odobre odluku povećava, eksterni troškovi za vas se smanjuju. Recimo, ako se zahteva da 100% građana donese odluku, više ne morate da brinete za eksterne troškove (tj. nešto što vam stvara štetu ili umanjuje korisnost), jer ćete, ukoliko vam se predlog ne sviđa, moći da uložite veto i odluka neće biti donesena. Kako pokazuje kriva VE, eksterni troškovi se u takvom slučaju približavaju 0.

Crtež 2: Troškovi donošenja odluke, eksterni troškovi i ukupni troškovi (Adaptirano prema Buchanan & Tullock 1962, str. 65, 70, 71)

Ove dve vrste troškova često su povezane. Ako pojedinac očekuje visoke eksterne troškove, on može zahtevati jednoglasno odlučivanje; ukoliko pak smatra da ga očekuju niski eksterni troškovi, može pristati i na većinsko odlučivanje (Buchanan & Tullock 1962, 65-6). Bilo kako bilo, zbir ove dve vrste troškova Bjukenen i Talok nazivaju društvenim troškovima međuzavisnosti (social interdependence costs) i zaključuju da će pojedinci uvek pokušati da minimizuju takve troškove (Ibid. 46). (Kriva AA pokazuje zbir jednih i drugih troškova, sa zaključkom da može da se pronade optimalna većina koja u ovom slučaju može da bude 70%.)

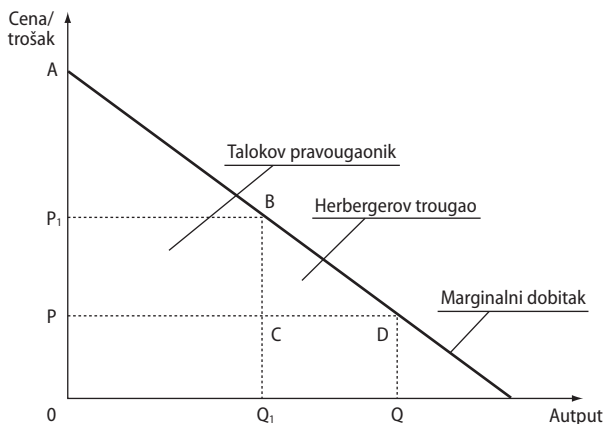
Bjukenen i Talok takođe su doprineli razvoju političke ekonomije svojim konceptom trgovanja glasovima (logrolling). U glavi 9 *The Calculus of Consent* oni pokazuju da pojedinci često mogu da glasaju protiv svojih preferencija (recimo, podržavajući neki predlog sa kojim se ispočetka ne slažu), ukoliko je preferencija protiv tog predloga slabija, ukoliko zauzvrat neko drugi podrži njihov predlog prema kome je preferencija jaka.

Po ostalim pitanjima, virdžinijanci, koje predvode Bjukenen i Talok, nemaju tako ružičastu sliku tržišta kao pripadnici čikaške škole političke ekonomije. Po njima, nisu svi akteri na tržištu preuzimatelji cena. Virdžijanska škola političke ekonomije počiva na sledećim pretpostavkama: postoje tržišni akteri koji imaju diskrecione moći; akteri i donosioci odluka često nisu savršeno informisani i ne mogu da oforme racionalna očekivanja u budućnosti itd. Pripadnici virdžijanske škole nisu se previše bavili izbornim ponašanjem, glasačkom motivacijom i paradoksom glasanja. Umesto toga, oni su se usredsredili na ponašanje zakonodavnih tela, birokratije, izvršne vlasti, interesnih grupa i sudstva. Te analize su retko kada pokazivale delatnike na političkom tržištu u lepom svetlu (Rowley 2008, 10).

Unutar virdžijanske škole političke ekonomije nastao je čitav niz studija o efektima državne intervencije u privredi (Rowley 2008, 10). Najveći broj tih studija predstavlja reakciju na trend koji se mogao zapaziti u periodu 1945-1957. godine kada je počeo da se javlja veliki broj ekonomista koji su napadali minimalnu državu, zagovarajući državnu intervenciju, sa argumentom da tržište stvara tržišne felere koji mogu da se otklone samo državnom intervencijom.

Virdžinijanci su smislili termin traženje renti (rent-seeking), jedan od središnjih koncepata kojim se ukazuje na državne felere. Ključni temelj ovoj oblasti istraživanja udaren je Talokovim tekstom „The Welfare of Costs of Tariffs, Monopolies and Theft“ iz 1967. godine u kome Talok pokazuje koliki je trošak traženja renti.³⁴⁶ Pogledajmo crtež 3 na kome horizontalna linija predstavlja količinu proizvoda koji se proizvodi, a vertikalna linija cenu i troškove. U savršeno konkurentnoj privredi biće proizvedena količina Q po ceni P (pri čemu je P za preduzeće koje posluje u konkurentnoj privredi uvek jednako marginalnom trošku). Po takvoj ceni, potrošači plaćaju manje nego što su inače voljni da plate odakle se stvara potrošački višak (trougao APD na crtežu 3). Pretpostavimo da preduzeće dobije monopolisti status. Da bi maksimizovao profit, monopolista mora da smanji ponuđenu količinu na Q_1 i poveća cenu na P_1 . Sada se prodaje manje proizvoda po većoj ceni. Odatle su proistekle dve posledice: prvo, potrošački višak se smanjuje mereno trouglom BCD; drugo, vrši se transfer prihoda od potrošača ka monopolisti (pravougaonik P1BCP).

Crtež 3: Trošak efikasnosti monopola

Pre Taloka gubitak koji stvaraju monopoli merio se tzv. Harbergerovim trouglom (Harberger 1954). Nakon Talokovog teksta smatra se da je ukupan gubitak Harbergerov trougao plus Talokov pravougaonik. Talokov zaključak takođe je da vlada ne stvara monopole sama od sebe, već da je uvek pod udarom različitih lobija i grupa za pritisak koje pritiskaju vladu da stvori monopole. Nakon Talokovog pravougaonika moguće je izračunati koliko je neko preduzeće spremno da uloži da bi steklo monopol-ske privilegije – otprilike onoliko koliko iznosi Talokov pravougaonik. Drugim rečima,

346 Sam termin *rent-seeking* nije smislio Talok, već En Krugman u jednom svom kasnijem tekstu (Krugman 1974). Tek nakon tog teksta i privlačnog naziva, oblast traženja renti postala je popularna među političkim ekonomistima (Hindmoor 2006, 161).

da bi od države dobio monopol, potencijalni monopolista će biti spreman da uloži vrednost oblasti P1BCP. Talok izvodi još jedan zaključak: on kaže da su resursi koji su uloženi u lobiranje za sticanje monopolskih privilegija sa društvenog stanovišta protraćeni: „oni nisu potrošeni na povećanje bogatstva, već na pokušaj da se izvrši ili spreči transfer bogatstva“ (Tullock 1967, 227).

Značaj koncepta traženja renti za savremenu političku ekonomiju i političku nauku bio je dalekosežan iz najmanje dva razloga. Prvo, činjenica da traženje renti predstavlja karakteristiku svakog političkog sistema inspirisalo je mnoga empirijska istraživanja širom sveta (Hindmoor 2006, 161). Drugo, traženje renti potvrdilo je još jednom neke od pretpostavki na kojima počiva teorija racionalnog izbora, metodološki individualizam i savremena politička ekonomija – da se pojedinci, pogotovo političari, uvek rukovode ličnim interesom kada se kandiduju za javnu službu i da izjave političara tipa „Meni bavljenje politikom samo nanosi štetu; mnogo mi je bilo bolje dok sam se bavio privatnim biznisom“ treba uzeti sa rezervom.

Poslednje delo koje spada u utemeljujuće radove savremene političke ekonomije jeste knjiga Mankura Olsona *The Logic of Collective Action* koja se bavi problemom kolektivnog delanja. Ta knjiga je iz osnova promenila način na koji politikolozi i sociolozi koji prihvataju metodološki individualizam gledaju na društveno ponašanje. Osnovna ideja koju iznosi Olson jeste da će svako kolektivno delanje biti opterećeno problemom hvatanja krivina (*free riding*), usled čega je društvene grupe (tj. njihove članove), čak i kada su organizovane, veoma teško motivisati na delanje.

Olson tvrdi kako se često misli da je za kolektivno delanje dovoljno samo da postoji skup ljudi koji imaju zajednički interes. Međutim, između postojanja interesa i delanja koje realizuje taj interes ne mora nužno da postoji uzročnost. To se najbolje vidi na primeru obezbeđivanja javnih dobara. To su po Olsonu dobra koja su svima od koristi, odnosno iz čije upotrebe nije nikoga moguće isključiti (Olson 1965, 12).³⁴⁷ Budući da u obezbeđivanju takvih dobara svaki pojedinac može da misli kako je njegov udeo beznačajan, on može da odluči da ne učestvuje u njihovom obezbeđivanju. „Svako želi da neko drugi plati trošak da bi se dobra obezbedila, a onda želi da uživa u njihovoj upotrebi bez obzira na to da li je podneo trošak ili ne“ (Ibid., 21). To se naziva fenomen hvatanja krivina. (Tipičan primer hvatanja krivina je švercovanje u gradskom prevozu: da bi se vi uspešno švercovali, potrebno je da svi ostali plaćaju kartu.) U glavi III, Olson razmatra nemogućnosti kolektivnog delanja na primeru velikih radničkih sindikata: iako je u interesu većine radnika da učestvuju u radu sindikata, sindikati su često slabi i nesposobni da motivišu članstvo na aktivnije učešće u cilju ostvarenja interesa od kojih bi koristili imali svi radnici (Ibid. 66-97).

Olson se često doživljava kao autor koji je tvrdio kako zbog fenomena hvatanja krivina nije moguće organizovati grupnu delatnost. To je pogrešno. Iako je tvrdio da društvene grupe imaju problem u delanju, on isto tako navodi na koji način je moguće

347 Javna dobra po Olsonu imaju samo karakteristiku neisključivosti (Olson 1965, 14-15). Čini se da Olson ne uzima u obzir drugu njihovu karakteristiku – nerivalnost.

prevazići hvatanja krivina (Hindmoor 2006, 102). Recimo, grupe koje nude nagrade u zamenu za aktivnost ili one koje su dovoljno male da ponašanje svakog pojedinca može lako da se nadzire i kontroliše mogu lakše da motivišu svoje članove da se ponašaju u skladu sa ciljevima organizacije (Olson 1965, 53-65).

8. SAVREMENE TENDENCIJE I OBLASTI ISTRAŽIVANJA

Od kada su 1984. godine Marč i Olsen objavili tekst o novom institucionalizmu, u društvenim naukama dolazi do obnavljanja interesa za funkcionisanje ustanova (March & Olsen 1984; 1989). Ponovo otkriće ustanova, u smislu njihovog endogenog karaktera i uticaja koje one vrše na ponašanje pojedinaca, izvršilo je u društvenim naukama pravu malu revoluciju: od kraja 1980-ih godina istraživanje ustanova postaje centralna tema u društvenim naukama (Hall & Taylor 1996; Goodin 1996; Peters 2005; Rhodes, Binder & Rockman 2006; Peters & Piore 2007; Pierre, Peters & Stoker 2008).

Kako je pomenuto, interes za ustanove nije nov. On je postojao i pre, ali se sada insistira na endogenom karakteru ustanova. Drugim rečima, dok je tzv. stari institucionalizam (recimo, onaj kakvog je zagovarao Aristotel) ustanove video kao skup ograničenja koje pojedince usmerava ka boljem životu i višim ciljevima (Peters 2005, 3) ili kao odraze društvenog života, to jest obrasce delanja koji se mogu menjati samo sa promenama u društvenim strukturama (Ibid. 8), novi institucionalizam smatra da ustanove imaju sopstvenu dinamiku koja ne mora da bude odraz promena u društvenoj strukturi. Po starom institucionalizmu, formiranje preferencija uvek je bilo egzogen proces (pojedinci unose preferencije u ustanove iz spoljnog sveta); novi institucionalizam, nasuprot tome, smatra da je formiranje preferencija endogeno, tj. da ustanove oblikuju preferencije (Ibid. 26).

Novi institucionalizam u društvenim naukama pominjem da bi podvukao značaj istraživanja ustanova za sve oblasti društvenih nauka od sredine 1980-ih godina. Otuda i najnovija istraživanja iz oblasti političke ekonomije (od početka 1980-ih do danas) treba razumeti kao istraživanja o funkcionisanju političkih ustanova, to jest kao političku ekonomiju ustanova.³⁴⁸ Razvoj političke ekonomije posle Drugog svetskog rata, ukratko predstavljen u prethodnom odeljku, pokazuje da su prvi radovi iz oblasti savremene političke ekonomije prećutno pretpostavljali značaj ustanova. Politički ekonomisti su brzo uhvatili priključak s novim institucionalizmom i iskristalisali institucionalizam racionalnog izbora (Weingast 1996; 2002; Calvert 1995; Shepsle 2006) kao jedan od pravaca novog institucionalizma (Peters 2005, 47-70; Rhodes, Binder & Rockman 2006). Kada danas politički ekonomisti istražuju političko ponašanje, oni ga u velikoj meri vide kao posledicu uticaja političkih i ekonomskih ustanova koje pojedincima pomažu da razreše i prevaziđu probleme razmene, kolektivnog izbora i kolektivnog delanja (Alt 2002, 149). Institucionalni pristup u političkoj ekonomiji izveden je iz činjenice da tek mali deo ekonomskih ishoda zavisi samo od prirodnih faktora proizvodnje, tj. da ekonomske

348 Cambridge University Press pokrenuo je početkom 1990-ih godina ediciju nazvanu „Political Economy of Institutions and Decisions“ u kojoj je objavljeno preko 30 studija od kojih su neke citirane u ovom tekstu.

performanse uveliko zavise od institucionalnih mehanizama koje društvo izabere da bi motivisalo i koordinisalo društvene aktere koji učestvuju u ekonomskom životu. „Po tom shvatanju, politička ekonomija istražuje efekte različitih mehanizama, i sistema mehanizama, koje društvo koristi da bi upravljalo privredom“ (Phelps 1985, 27).

Unutar oblasti političke ekonomije ustanova moguće je izvršiti podelu na teoretičare koji ustanove vide kao pravila, procedure i mehanizme izbora koji predstavljaju posledicu postignute ravnoteže među pojedincima (u tom slučaju, ustanove nastaju kao posledica neke društvene igre), i one koji ustanove vide kao preegzistirajuća pravila, procedure i mehanizme izbora (Ibid. 2002, 150). Postoje takođe teoretičari kod kojih tu granicu nije moguće jasno povući. Otuda se politička ekonomija ustanova može podeliti na tri dela:

- (a) istraživanja o endogenom karakteru političkih ustanova (pitanje nastanka i evolucije ustanova, odnosno njihove promene u zavisnosti od podsticaja, izbora i strategija pojedinaca);
- (b) istraživanja o egzogenom karakteru političkih ustanova (pitanje o tome kako ustanove utiču na ponašanje aktera i ekonomske ishode, pogotovo na vladinu ekonomsku politiku);
- (c) istraživanja koja kombinuju ova dva pristupa (Shepsle 1986; Weingast 1996, 167; 2002, 661; Alt & Alesina 1996, 645-646).

a) Endogenost ustanova

Endogenost političkih ustanova ima poseban značaj za savremenu političku ekonomiju, jer je na analizi endogenosti ustanova moguće jasnije razgraničiti političku ekonomiju od ekonomije, što će mi pomoći da prevaziđem jednoznačje ova dva termina koje je dugo vremena vladalo u akademskim krugovima (Atkinson 1996, 702), ali i da pružim podršku argumentu da je politička ekonomija politikološka disciplina (odjeljak 2). U tu svrhu poslužiću se argumentom koji u jednom svom tekstu iznosi Džejms Bjukenen.

Sušтина ekonomske nauke jeste proučavanje izbora između različitih alternativa unutar različitih institucionalnih ograničenja u kojima izbori mogu da se vrše. Recimo, u svakom udžbeniku iz mikroekonomije već se standardno mogu naći teme kao što su potrošačev izbor, opadajuća marginalna korisnost potrošača, izbor koji preduzeće mora da napravi kada odlučuje o proporciji faktora proizvodnje (da li da upotrebi više kapitala ili radne snage), ili strateški izbor kome mora da se posveti svako preduzeće koje se bori za svoje mesto na oligopolskom tržištu (Frank 2004; Pindyck & Rubinfeld 2005). Izbor nije ništa manje prisutan ni u makroekonomiji, jer svaka vlada u sprovođenju ekonomske politike mora da izabere jedan od suprotstavljenih ekonomskih ciljeva kao što su inflacija ili nezaposlenost, ulaganje u infrastrukturu ili zdravstvo, obdaništa i škole ili domove za penzionere itd. Ograničenja koja se nameću ekonomisti kada razmišlja o ovakvoj vrsti izbora su egzogena (spoljna): ona mogu biti proizvod istorije, nekih prošlih odluka, drugih ljudi, zakona, institucionalnih aranžmana ili čak običaja i konvencija (Buchanan 1990, [281]).

Za razliku od toga, politička ekonomija se suštinski bavi proučavanjem izbora između različitih institucionalnih aranžmana. (O takvoj vrsti izbora, recimo, govori knjiga *The Calculus of Contents* o kojoj je bilo reči u prethodnom odeljku). U tom slučaju, međutim, ustanove se više ne mogu shvatati egzogeno (kao spoljašnje ograničenje), jer je sada moguće uočiti kako ljudi biraju sopstvena ograničenja, to jest kako ih sami sebi

nameću. Kao što ljudi mogu sami sebi nametnuti dijete ili prekinuti s pušenjem, tako se mogu ograničiti uspostavljanjem ustanova. Izbor ograničenja bi, dakle, trebalo da celu stvar premesti iz oblasti čiste ekonomije (koja se ne pita o poreklu ograničenja) u oblast političke ekonomije koja se bavi upravo razlozima za nastanak institucionalnih ograničenja. Međutim, ono što celu stvar i dalje ostavlja u oblasti ekonomije jeste činjenica da ljudi nameću ograničenja ili postavljaju ograde u očekivanju da će uspeti da nešto razmene. Interakcija koja nastaje kada pojedinci žele da se uzajamno obavežu na ograničenja (recimo, donesu ustav koji će ograničiti vlast) analogna je trgovanju robama i uslugama, te postaje mnogo složenija od pojedinačnih samoograničenja koja namećemo sami sebi (kao kada želimo da prestanemo sa pušenjem). U takvim slučajevima analiza društvenog ponašanja automatski se pomera sa individualne na javnu ili političku ravan (Buchanan 1990, [282]).

b) Zatvorenikova dilema

Za dokazivanje endogenosti političkih ustanova od ključnog značaja je da se pokaže kako ustanove mogu da budu samonamećuće (self-enforcing), odnosno kako akteri imaju motiv da se podvrgnu ustanovama, kako su zainteresovani da ih održavaju, te kako je takve ustanove teško promeniti (Weingast 1996, 175; Alt & Alesina 1996, 660). Najveći broj političkih ekonomista potrebu za ustanovama i uslove njihovog nastanka objašnjava time što su one korisne za pojedince: ustanove rešavaju mnoge probleme koji nastaju u društvenoj interakciji (kao što su paradoks glasanja i ciklične većine, društvena dilema, asimetričnost informacija itd.) Kada se ništa ne bi biralo glasanjem, ciklične većine (o kojima je govorio Erou) nikada ne bi nastajale; kada se nikada ne bi javljala društvena dilema, ne bi bilo potrebno da se bavimo problemima komunikacije, koordinacije i saradnje; kada bi postojao pristup svim informacijama, specijalizacija i delegiranje nikada ne bi stvorile troškove poverenštva (agency costs). Pošto svi ti problemi postoje, politički ekonomisti su usredsređeni na to kako ustanove uklanjaju ili redukuju sve te probleme kroz uvećavanje predvidljivosti, smanjenje neizvesnosti i indukovanje stabilnosti u društvenim odnosima (Alt & Alesina 1996, 647).

Jedan od ključnih (i verovatno najmoćnijih) koncepata za razumevanje endogenosti ustanova jeste zatvorenikova dilema. Dilema ima mnogobrojne varijacije. Ovde ću se polužiti oblikom kojim je Denis Miler objasnio nastanak države, odnosno političkih ustanova. Po njegovom shvatanju, osnovni razlog uspostavljanja političkih ustanova jeste potreba za obezbeđenjem javnih dobara; to su dobra koja pojedinci samostalno (tj. u prirodnom, nedržavnom stanju) ne mogu da obezbede.³⁴⁹ Zamislimo zajednicu stočara

349 Javna dobra mogu biti svež vazduh, voda, sklonište (zaštita), bezbednost, umetnička dela itd. Ukratko, javna dobra su sva dobra koja su neisključiva (ne možete nekom zabraniti da udiše vazduh) i nerivalna (granični trošak od svakog narednog korišćenja jednak je nuli) (Vasiljević 2008, 211-212). Javna dobra su ona koje tržište me može da obezbedi. Ona se razlikuju od bazičnih dobara koja nam omogućuju su svima neophodna da bi mogli da žive svoje živote.

(A) i voćara (B) koje razmišljaju o tome da uspostave sistem bezbednosti kojim bi štitili svoje resurse. Sami ne mogu da se odbrane, ali ako svako odvoji deo novca za plaćanje oružanih snaga, onda te snage mogu da rade taj posao umesto njih.

Obezbeđenje javnih dobara intuitivno pretpostavlja saradnju među pojedincima. Međutim, to ne mora nužno da bude tako. Kako vidimo na crtežu 4, pojedincima se više može isplatiti da ukradu resurse onog drugog i time izbegnu učestvovanje u saradnji, a pri tom budu na još većem dobitku (okviri 2 i 4).

Crtež 4: Društvena dilema (Preuzeto iz Mueller 2007, 8)

		Strategija B	
		Saraduj	Ukradi
Strategija A	Saraduj	1 10,9	4 7,11
	Ukradi	2 12,6	3 8,8

Problem koji tada nastaje moguće je dobiti poređenjem okvira 1 i 3. Ako obe zajednice pokušaju da krađu (okvir 3), završavaju u suboptimalnom ishodu; ako saraduju, prolaze bolje (okvir 1). Ako im pođe za rukom da se dogovore da se obe uzdrže od krađe i saraduju, moguć je pomak iz hobsovskog prirodnog u političko stanje. Okvir 1 u tom slučaju predstavlja Pareto poboljšanje za sve članove zajednice (Mueller 2007, 9). Političke ustanove otuda imaju svrhu da prevaziđu probleme kolektivnog delanja, odnosno zaštite pojedince od samoporažavajuće racionalnosti, sebičnosti i nepoverenja koje ih vodi u suboptimalan ishod (Weale 2004, 86-88).

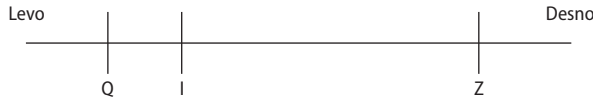
Deo političkih ekonomista ima optimističan stav prema prevazilaženju poteškoća koje generiše društvena dilema, jer veruje da ustanove koje se uspostavljaju nakon prevazilaženja imaju pozitivan uticaj na ponašanje i saradnju aktera. Međutim, kako su pokazale studije koje detaljnije ispituju zatvorenikovu dilemu i njene posledice, prevazilaženje dileme je moguće samo pod određenim okolnostima, tačnije u igrama sa više ponavljanja, odnosno u igrama u kojima prethodni ishodi igre mogu da utiču na ponašanje pojedinaca u narednim igrama (Axelrod 1984; Taylor 1987).

c) Egzogenost ustanova

Veći deo istraživanja iz oblasti političke ekonomije istražuje strukturu političkih ustanova i načine na koje političke ustanove utiču na ponašanje aktera i ishode, pogotovo u oblasti ekonomske politike (Weingast 2002, 661; Przeworski 2003, 15). Zamislite

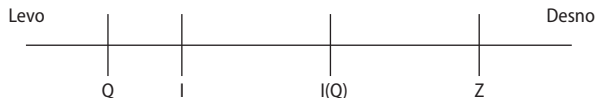
predsednički ili polupredsednički sistem u kome izvršna vlast ima pravo neke vrste veta nad odlukama zakonodavne vlasti. Zakonodavno telo treba da odluči koju politiku treba da odobri u narednih nekoliko godina. Na kontinuumu se nalaze moguće pozicije kojima možemo da označimo novu vladinu politiku (crtež 5).

Crtež 5: Zakonodavna i izvršna vlast i status quo
(Preuzeto iz Weingast 2002, 662.)

Tačka Q na kontinuumu označava status quo (to je ona politika s kojom bi se nastavilo kada se ništa ne bi promenilo). Tačka I označava poziciju na kojoj bi izvršna vlast (vlada ili predsednik koji ima pravo veta) htela da se nađe njena nova politika. Tačka Z predstavlja preferenciju zakonodavne vlasti. Idealno gledano, nova politika trebalo bi da se nađe na tački Z, ali s obzirom na to da zakonodavac mora da uzme u obzir pravo veta, teško je očekivati da će nova politika završiti negde blizu tačke Z. Da bismo videli efekte veta, razmotrimo na crtežu 6 šta se događa ukoliko zakonodavna vlast predloži politiku koja se nalazi desno od tačke I(Q). U tom slučaju, izvršna vlast može da uloži veto. Tada zakonodavna vlast može da predloži politiku koja se nalazi na tački I(Q), koju bi prihvatili i jedni i drugi, jer predstavlja kompromis.

Crtež 6: Efekat predsedničkog veta

Iz ovog primera jasan je uticaj ustanova na ponašanje: u zavisnosti od političkog dizajna, odnosno ustrojenosti ustanova, zavise politički i ekonomski ishodi, odnosno ponašanje delatnika. (Recimo, ishod bi mogao da bude drugačiji da izvršna vlast nema pravo veta.) Egzogenost ustanova znači samo to da će ponašanje pojedinaca biti pod uticajem ustanova, dok se, za razliku od istraživanja o endogenosti ustanova, ne postavlja pitanje kako ustanove nastaju. Oba pristupa, kako vidimo, podrazumevaju da ustanove oblikuju ponašanje, te da se sa promenom dizajna ustanova menjaju kako ponašanje, tako i ishodi.

Istraživanje o egzogenosti ustanova ima nekoliko oblasti istraživanja. Najvažnija se tiče odnosa principala i agenta (Drazen 2000; Prezeworski 2003; Besley 2006). Model se suštinski izvodi iz činjenice tržišnih, odnosno državnih felera. Kako je poznato, fenomenima kao što su (pozitivne i negativne) eksternalije, moralni hazard, asimetrija informacija i nemogućnost obezbeđivanja javnih dobara stvaraju tržišne felere, jer pomeraju privredni sistem izvan tržišne ravnoteže (Stiglitz 1994; Frank 2006, 587-678; Pindyck & Rubinfeld 2005, 579-674).

Otuda, za razliku od Adama Smita, sve veći broj ekonomista zaključuje kako tržište, ako ostane prepušteno samom sebi, ne može da dođe u ravnotežu, te da potraga za sopstvenim interesom pre vodi u neefikasnost (Stiglitz 1994; Bryant 2009).

To je jednom delu ekonomista blagostanja (welfare economists) pružilo argumente za pravdanje državne intervencije i uvođenje ekonomskih i socijalnih funkcija države (Vasiljević 2008, 212-216). Međutim, vrlo brzo se videlo kako felere može da generiše i država. Pareto efikasnost, to jest tržišna ravnoteža ponovo je ključna referentna tačka po kojoj se procenjuje evaluacija političkih odluka. Država interveniše u privredu menjajući strukturu podsticaja i kazni za tržišne aktere, što dovodi do deformacija efikasne alokacije koja je karakteristična za uslove decentralizovane i slobodne razmene. To stvara državne felere. E sad, državni feleri zavise od institucionalnog okruženja, odnosno od strukture podsticaja sa kojima se suočavaju državni službenici koji regulišu tržište. To znači da je regulacija endogena: kakva će ona biti zavisi od toga da li se regulator suočava s posledicama ukoliko preduzme alternativni pravac delanja (Przeworski 2003, 15). Prema tome, pravo pitanje za političku ekonomiju jeste šta se dešava kada državnom intervencijom vlada pokuša da otkloni tržišne felere, tj. „šta nam garantuje da država neće pogrešiti, ako je tržište pogrešilo?“ (Ibid. 41). U tom smislu, politička ekonomija pokušava da objasni na koji način je moguće evaluirati ulogu države tako da alokacija koja se postiže uz državnu intervenciju približno odgovara efikasnoj alokaciji u uslovima u kojima nema tržišta.

Pitanje odnosa principala i agenta, koje je preuzeto iz ekonomske teorije o korporativnom upravljanju (Laffont & Martimort 2001; Laffont 2001; Bolton & Dewatripont 2005), čini veliki deo teorije javnog izbora. Jedan od najvećih doprinosa razvoju teorije javnog izbora dao je Dennis Miler (američki politički ekonomista austrijskog porekla) svojom knjigom *Public Choice*.³⁵⁰ Ova knjiga doživela je tri izdanja (Mueller 1979; 1989; 2003), a 2007. godine prevedena je i na hrvatski jezik. Da bi istražio da li političke ustanove omogućuju efektivnu kontrolu nad onima koji vladaju, tj. da li ustrojnost ustanova omogućuje efektivno rešenje problema principala i agenta, Miler analizira ustanove kao što su referendum, federalizam, bikameralizam, izvršna vlast (i njeno formiranje), sudska vlast, mehanizmi alokacije i distribucije resursa, privatna svojina, diktatura, birokratija itd.³⁵¹

Istraživanje o uticaju ustanova na ishode u literaturi je odnedavno počelo da se pojavljuje pod nazivom „nova politička ekonomija“ (Drazen 2000). Ovde pominjem dve oblasti nove političke ekonomije: uticaj političkih ustanova – kao što su izborni sistem ili tip režima – na zaduživanje i budžetski deficit, i teoriju o političkim poslovnim ciklusima (political bussines cycles).

350 Prema Mileru, „javni izbor se može definisati kao ekonomsko istraživanje o netržišnom načinu odlučivanja ili jednostavno kao primena ekonomije na političku nauku. [...] Savremena teorija javnog izbora koristi analitička oruđa ekonomije“ (Mueller 2007, 1).

351 Razume se, režimski okvir u kome teorija javnog izbora funkcioniše jeste demokratski poredak. Svoju koncepciju javnog izbora Miler je primenio na demokratski poredak u jednoj svojoj manje poznatoj knjizi pod nazivom *Constitutional Democracy* (Mueller 1996).

Rana literatura iz oblasti poslovnih ciklusa (business cycle) identifikovala je dve vrste ciklusa: tzv. oportunistički ciklus po kome političari pre svakih izbora „stimulišu“ privredu ekspanzivnom javnom potrošnjom sa ciljem da dobiju naredne izbore (Nordhaus 1975); tzv. stranački ciklus (partisan cycle) u kome leve partije na vlasti suzbijaju nezaposlenost po cenu visoke inflacije, dok desne suzbijaju inflaciju po cenu visoke nezaposlenosti (Hibbs 1977). Oba modela su zasnovana na tradicionalnom shvatanju ponašanja političara koje je u ekonomiji bilo dominantno pre dolaska modela racionalnih očekivanja, po kome birači, ukoliko političari pokušavaju neumereno da eksploatišu informacionu prednost u stimulanju privrede, umeju na vreme da se prilagode strategiji političara i kazne vladajuću garnituru na narednim izborima (Alt & Alesina 1996, 661-5).

Za ranu literaturu iz oblasti odnosa političkih ustanova i budžetskog deficita karakteristična je teorija ravnornih poreza (tax smoothing theory) po kojoj se budžetski deficit i suficit koriste da bi umanjili po privredu poremećujuće efekte oporezivanja (Barro 1979). Od ostalih se mogu nabrojati teorija fiskalne iluzije, po kojoj glasači prećenjuju beneficije koje dobijaju od današnje prevelike potrošnje, a potcenjuju efekte budućeg većeg zaduživanja i viših poreza (Buchanan & Wagner 1977; Buchanan, Rowley & Tollison 1986), te teorije koje naglašavaju društveno-političke sukobe, stranačku politiku i fragmentiranost vlade kao determinante javnog duga i budžetskog deficita (Alt & Alesina 1996, 668).

U poslednjih nekoliko decenija iz oblasti nove političke ekonomije iskristalisala su se dva problema u oblasti uticaja ustanova na ponašanje aktera. Studije monetarne politike najviše su bile zaokupljene problemom vremenske nekonzistentnosti (time-inconsistency problem), odnosno mogućnošću monetarnih vlasti da dosledno sprovode monetarnu politiku. Opšti zaključak jeste da veća nezavisnost monetarnih vlasti od političkih delatnika omogućuje konzistentniju monetarnu politiku (Alt 2002, 151-159). Studije o fiskalnoj politici bavile su obimom potrošnje i fiskalnim balansom. Načelno pravilo koje objašnjava visoku javnu potrošnju i budžetski deficit odnosi se na problem zajedničkih resursa (common-pool resource problem). Problem nastaje kada su političari u prilici da troše novac svih poreskih obveznika na posebne političke programe (na primer, porez plaćaju svi stanovnici, a on se troši na infrastrukturu samo u jednom regionu zato što je, recimo, premijer iz tog regiona). Vlada se lako odlučuje za neumerenu javnu potrošnju jer svaki od n aktera internalizuje samo $1/n$ troškova finansiranja dodatne jedinice javne potrošnje. Što je više aktera u procesu odlučivanja, to je veća heterogenost, što može da vodi do veće javne potrošnje ili pak do potpune blokade u odlučivanju. Jedan od zaključaka jeste da smanjenje broja aktera koji učestvuju u odlučivanju i/ili centralizovanje budžetskog procesa smanjuje javnu potrošnju (Ibid. 160).

Veliki doprinos istraživanjima o tome kako ustanove utiču na ekonomsku politiku, pogotovo na budžetski deficit i javnu potrošnju, dali su evropski autori Torsten Persson i Guido Tabellini koji su tokom 1990-ih godina objavili sijaset zajedničkih tekstova i studija. U Political Economics oni tvrde da je glavni cilj njihove knjige da objasne razlike u ekonomskoj politici s obzirom na različite sisteme političkih ustanova u različitim državama (Persson & Tabellini 2000, 1). Persson i Tabellini postavljaju nekoliko pitanja: zašto neke države imaju visoke poreze, a neke niske?; zašto neke puno troše (u odnosu na

BDP), a neke malo?; zašto neke imaju visok budžetski deficit (kao procenat od BDP), a neke nizak?; zašto je negde lako otpustiti radnika iz privatnog preduzeća, a negde teško?; zašto neke države imaju ogroman a neke veoma mali javni sektor?; zašto je u nekim državama percepcija korupcije veoma visoka, a negde veoma niska? itd. Autori smatraju da deo odgovora na ova pitanja može da se nađe u analizi političkih ustanova.

Person i Tabelini izdvajaju sledeće oblasti unutar kojih istražuju kako političke ustanove utiču na ekonomsko odlučivanje: redistributivna politika, fiskalna politika, politika rasta (koja uključuje javni dug, penzije, kapitalno oporezivanje) i monetarna politika. U svojoj narednoj knjizi, *The Economic Effects of the Constitutions* (2003), autori detaljnije razmatraju samo jedan aspekt odnosa političkih ustanova i ekonomskih ishoda: kako ustavne odredbe koje se tiču izbornog sistema i tipa režima utiču na fiskalnu politiku (posebno javnu potrošnju i budžetski deficit), traženje renti, korupciju i privredni razvoj. Neki od zaključaka do kojih dolaze jesu da su politički režimi koji su utemeljeni na proporcionalnom izbornom sistemu i parlamentarnoj vladi skloniji većoj javnoj potrošnji i budžetskom deficitu (ekspanzivnijoj fiskalnoj politici), višem nivou korupcije, te da su političari u takvim sistemima skloniji traženju renti (Persson & Tabellini 2003, 11-34). Knjiga počiva na obilnoj empirijskoj građi, uzorku od 90 država i podacima koji su praćeni u periodu 1960-1999. godine.

d) Endogeno i egzogeno

Jednom kada se utvrdi kako ustanove nastaju, potrebno je da se vidi kako se one menjaju, odnosno kako se ta promena može objasniti kroz interakciju uticaja na ponašanje aktera i pokušaja aktera da menjaju ustanove. Drugim rečima, iako je distinkcija endogeno/egzogeno važna za klasifikaciju političko-ekonomskih istraživanja, nju nije moguće utvrditi u svakom slučaju. Jedan broj političko-ekonomskih istraživanja ukazuje na isprepletenost endogenog i egzogenog karaktera ustanova.

Veći broj takvih istraživanja usredsredio se na analizu parlamentarnih tela, pogotovo američkog Kongresa (Cox & McCubbins 2005; 2007; Cox 2006). Da bi istražilo na koji način ustanove utiču na ponašanje, deo istraživanja bavi se odnosom ustanova i politike koju vodi vlada (Laver & Shepsle 1996; Laver 2006) ili načinom na koji se politika vlade menja sa različitim tipovima izborne promene (Krehbiel 1998; 2006). U suštini, ovaj deo istraživanja bavi se analizom načina na koji različite ustanove mogu da utiču na različite ishode (Weingast & Wittman 2006b; 7; Krehbiel 2006; Cutrone & McCarty 2006).

Jedan deo istraživanja bavi se načinom na koji ustanove uklanjaju neizvesnost. Ta istraživanja polaze od tvrdnje da postoji endemska neizvesnost u pogledu odnosa između politika koje vlada može da vodi i ishoda primene politika. Da bi se ta tenzija uklonila, zakonodavac može da pokuša da uveća stručno znanje kroz uspostavljanje stručnih tela unutar zakonodavnog tela ili kroz saradnju sa ekspertima iz privatnog sektora. Ali takva vrsta investicije može da stvori informacionu asimetriju, to jest da stručnjacima omogućiti da od dela javnosti sakriju važne informacije koje mogu da se iskoriste za zloupotrebu položaja (Weingast 1996, 182). Tenzija između principala i agenta koja se stvara usled asimetričnosti informacija može da dovede do promene institucionalne strukture.

Jedan deo istraživanja o interakciji političkih preferencija i uticaja političkih ustanova (kako preferencije oblikuju ustanove i kako ustanove oblikuju preferencije) obrađen je u teoriji javnog izbora. Za teoriju javnog izbora karakteristično je pitanje o tome kako se kroz političke ustanove obavlja agregacija privatnih preferencija u socijalne preferencije, te kako se putem političkih ustanova omogućuje razrešenje odnosa principala i agenta. Teorija javnog izbora se, prema Mileru, bavi problemom otkrivanja socijalnih preferencija (ili kako bi se tradicionalnim politikološkim jezikom reklo – otkrivanjem narodne volje). Kada Miler istražuje izbor pravila glasanja, većinsko glasanje, alternative većinskom glasanju, federalizam, neposrednu demokratiju, vrste stranačkog sistema (dvostranački; višestranački), (Mueller 2007,40-193; Mueller 1996, 77-174), on to uvek čini sa stanovišta agregacije preferencija, odnosno pokušaja da pokaže da li izborni, partijski i politički sistemi omogućuju ispravno otkrivanje većinskih preferencija.

Posebno važno pitanje kojim se politički ekonomisti sve više bave u poslednje vreme jeste pitanje odnosa racionalnog neznanja birača i temelja demokratije. Kako je poznato iz analize Herberta Sajmona, ljudi sve manje imaju potrebu da se potpuno informišu o ponudi na političkoj sceni. Pošto je prikupljanje podataka skupo (u smislu vremena koje ono oduzima), ljudi se zadovoljavaju ograničenim informacijama (Simon 1957, 196-206; Shepsle 2006, 33). Birači prihvataju odsustvo osnovnih informacija o političkoj ponudi, zamenjujući često racionalno prosuđivanje na osnovu analize troškova i koristi (o kakvom je pisao Dauns) emocionalnim rasuđivanjem (Marcus 2002). Tako se došlo do teze o mitu o racionalnom glasaču (Caplan 2007) i sumnji u to da li je takvo građanstvo još uvek u skladu sa idealom demokratije u kojoj preovladavaju vrli i obavešteni građani (Weingast & Wittman 2006b, 11-17; Ansolabehere 2006).

Uticaj koji je teorija javnog izbora izvršila na oblast političkog ponašanja toliko je veliki da je racionalni izbor počeo da zadire i u oblast političke sociologije koja je tradicionalno polagala pravo da se bavi objašnjenjem političkog ponašanja kroz klasnu strukturu (Pappi 1996; Carmins & Huckfeldt 1996; Dalton & Klingemann 2007; Sniderman & Levendusky 2007). To se vidi u sve većoj važnosti fenomena glasanja o pojedinačnim pitanjima koja ne moraju nužno da imaju veze sa društvenom strukturom (issue-voting). Takva vrsta glasanja podrazumeva da pitanja koja se pojavljuju na izborima igraju presudniju ulogu u opredeljivanju birača od njihove klasne ili etničke pripadnosti ili političke identifikacije.

9. ZAKLJUČAK

U ovom radu pokušao sam da pokažem put kojim se politička ekonomija razvijala od svog početka do danas i transformaciju koju je u tom putu doživela. Osnovna tvrdnja je da se savremena politička ekonomija od klasične političke ekonomije razlikuje kako po pitanjima kojima se bavi, tako i po teorijskoj paradigmi iz koje analizira ta pitanja.

Dok se klasična politička ekonomije više bavila načinom na koji društvena organizacija utiče na političke i ekonomske ustanove (Marks) ili načinom kojim svaka roba nalazi svoga kupca, ne ulazeći u način nastanka političkih ustanova, savremena politička ekonomija se bavi, sa jedne strane, nastankom političkih ustanova, a sa druge strane povratnim uticajem tih ustanova na ponašanje političkih i privrednih delatnika.

Da bi to bilo moguće, savremena politička ekonomija je čvrsto utemeljena u teoriji racionalnog izbora koja se najbolje savladava sticanjem znanja iz mikroekonomije. To znači da je osnovna logika koja rukovodi pojedince u njihovom ponašanju ekonomska, tj. ona koja podrazumeva da će pojedinac preduzeti neku radnju samo ako marginalna korisnost nadmašuje marginalni trošak.

LITERATURA

- Alt, James E. & Shepsle, Kenneth A. [eds.] (1990). *Perspectives on Positive Political Economy*. Cambridge University Press.
- Alt, James E. & Alesina, Alberto (1996). „Political Economy: An Overview“, u: Goodin R. E. & Klingeman H-D. [eds.] *A New Handbook of Political Science*. Oxford University Press, str. 645-674.
- Alt, James (2002). „Comparative Political Economy: Credibility, Accountability, and Institutions“, u: Katznelson, Ira & Milner, Helen V. [editors] *Political Science: The State of the Discipline*. New York: W. W. Norton & Company, str. 147-171.
- Atkison, A. B. (1996). „Political Economy, Old and New“, u: Goodin, Robert E. & Klingemann, Hans-Dieter [eds.] *A New Handbook of Political Science*. Oxford University Press, str. 702-713.
- Ansola-behere, Stephen (2006). „Voters, Candidates, and Parties“, u: Weingast, Barry R. & Wittman, Donald [eds.] *The Oxford Handbook of Political Economy*. Oxford University Press, str. 29-49.
- Arrow, Kenneth (1950). „A Difficulty in the Concept of Social Welfare“, u: *Journal of Political Economy*, 58, str. 328-346.
- Arrow, Kenneth (1963). *Social Choice and Individual Values*. Yale University Press. (2d edition.)
- Axelrod, Robert (1984). *The Evolution of Cooperation*. Penguin Books.
- Banks, Jeffrey S. & Hanusek, Eric Allan [eds.] (1995). *Modern Political Economy: Old Topics, New Directions*. Cambridge University Press.
- Barro, R. (1979). „On the determination of public debt“, u: *Journal of Political Economy* 87, str. 940-947.
- Besley, Timothy (2006). *Principled Agents? The Political Economy of Good Government*. Oxford University Press.
- Black, Duncan (1948). „On the Rationale of Group Decision-making“, u: *Journal of Political Economy* 56, str. 23-34.
- Becker, Gary (1976). *The Economic Approach To Human Behavior*. Chicago University Press. [Ovde iz: Elster, Jon [ed.] (1986). *Rational Choice*. New York University Press, str. 108-122.]
- Bolton, Patrick & Dewatripont, Mathias (2005). *Contract Theory*. The MIT Press.
- Bryant, W. D. A. (2009). *General Equilibrium: Theory and Evidence*. World Scientific Publishing Company.
- Brown, L. [ed.] (1993). *New Shorter Oxford English Dictionary*. Oxford University Press.
- Buchanan, J. & Wagner R. (1977). *Democracy in Deficit*. Academics Press.
- Buchanan J. & Rowley, C, & Tollison R (1986). *Deficits*. Blackwell.
- Buchanan, James (1990). „Constitutional Political Economy“, ovde iz: Rowley, Charles K. & Friedrich, Schneider [eds.] (2008). *Readings in Public Choice and Constitutional Political Economy*. Springer Science+Business Media LLC, str. 281-294.

- Buchanan James & Tullock, Gordon (1962). *The Calculus of Consents*. The Michigan Press.
- Calvert, R (1995). „The Rational Choice Theory of Social Institutions“, u: Banks, Jeffrey S. & Hanusek, Eric Allan [eds.] *Modern Political Economy: Old Topics, New Directions*. Cambridge University Press, str. 216-267.
- Cannan, E. (1929). *A Review of Economic Theory*. P. S. King & Son.
- Caplan, Bryan (2007). *The Myth of Rational Voter*. Princeton University Press.
- Caporaso, James E. & Levine, David P. (1992). *Theories of Political Economy*. Cambridge University Press.
- Cox, Gary W. (2006). „The Organization of Democratic Legislatures“, u: Weingast, Barry R. & Wittman, Donald [eds.] *The Oxford Handbook of Political Economy*. Oxford University Press, str. 141-161.
- Cox, Gary W. & McCubbins, Matthew D. (2005). *Setting the Agenda: Responsible Party Government in the U.S. House of Representatives*. Cambridge University Press.
- Cox, Gary W. & McCubbins, Matthew D. (2007). *Legislative Leviathan*. Cambridge University Press. (2d edition)
- Cutrone, Michael & McCarthy Nolan (2006). „Does Bicameralism Matter?“, u: Weingast, Barry R. & Wittman, Donald [eds.] *The Oxford Handbook of Political Economy*. Oxford University Press, str. 180-195.
- Dalton, Russel J. & Klingemann, Hans-Dieter (2007). „Citizens and Political Behavior“, u: Dalton, Russel J. & Klingemann, Hans-Dieter [eds.] *The Oxford Handbook of Political Behavior*. Oxford University Press, str. 3-26.
- Drazen, Allan (2000). *Political Economy and Macroeconomics*. Princeton University Press.
- Dogan, Mattei (1996). „Political Science and the Other Disciplines“, u: Goodin, Robert E. & Klingemann, Hans-Dieter [eds.] *A New Handbook of Political Science*. Oxford University Press, str. 97-130.
- Downs, Anthony (1957). *An Economic Theory of Democracy*. Harper & Row.
- Elster, Jon [ed.] (1986). *Rational Choice*. NYU Press.
- Elster, Jon (2007). *Explaining Social Behavior. More Nuts and Bolts on Social Sciences*. Cambridge University Press.
- Frank, Robert (2004). *Microeconomics and Behavior*. McGraw-Hill Irwin: New York. (6th edition)
- Greenstein, Fred I. & Polsby Nelson W. [eds.] (1975). *Handbook of Political Science Vols. I-IX*. Addison-Wesley Educational Publishers Inc.
- Goodin, Robert E. & Klingemann, Hans-Dieter [eds.] (1996). *A New Handbook of Political Science*. Oxford University Press.
- Goodin, Robert [ed.] (2009). *The Oxford Handbook of Political Science*. Oxford University Press.
- Hall, P. A. & Taylor R. C. R. (1996). „Political Science and the three new Institutionalisms“, u: *Political Studies*, 44 (4), str. 936-957.
- Hahnel, Robin (2003). *The ABC's of Political Economy. A Modern Approach*. Pluto Press.
- Harberger, A. (1954). „Monopoly and Resource Allocation“, u: *American Economic Review*, 44, str. 77-87.
- Hibbs, D. (1977). „Political Parties and Macroeconomic Policy“, u: *American Political Science Review* 7, str. 1467-1487.
- Hindmoor, Andrew (2006). *Rational Choice*. Palgrave Macmillan.
- Hotelling, Harold (1929). „Stability in Competition“, u: *Economic Journal* XXXIX, str. 41-57.
- Carmines, Edward G. & Huckfeldt, Robert (1996). „Political Behavior: An Overview“, u: Goodin, Robert E. & Klingemann, Hans-Dieter [eds.] *A New Handbook of Political Science*. Oxford University Press, str. 223-254.

- Keynes, John Maynard (1997). *The General Theory of Employment, Interest, and Money*. Prometheus Books.
- Klingemann, Hans-Dieter [ed.] (2007). *State of Political Science in the Western Europe*. Barbara Budrich.
- Kramer, Gerald H. & Hertzberger, Joseph E. (1975). „Formal Theory“, u: Greenstein, Fred I. & Polsby Nelson W. [eds.] *Handbook of Political Science Vol. VII*. Addison-Wesley Educational Publishers Inc, str. 351-403.
- Krehbiel, Keith (1998). *Pivotal Politics*. Chicago University Press.
- Krehbiel, Keith (2006). „Pivots“, u: Weingast, Barry R. & Wittman, Donald [eds.] *The Oxford Handbook of Political Economy*. Oxford University Press, str. 223-240.
- Laffont, Jean-Jacques & Martimort, David (2001). *The Theory of Incentives: The Principal-Agent Model*. Princeton University Press: Princeton.
- Laffont, Jean-Jacques (2001). *Incentives and Political Economy*. Oxford: Oxford University Press.
- Laver, Michael & Shepsle, Kenneth (1996). *Making or Breaking Governmnet. Cabinets and Legislatures in Parliamentary Democracy*. Cambridge University Press.
- Laver, Michael (2006). „Legislatures and Parliaments in Comparative Context“, u: Weingast, Barry R. & Wittman, Donald [eds.] *The Oxford Handbook of Political Economy*. Oxford University Press, str. 121-140.
- Morris, Irwin & Oppenheimer, Joe & Soltan, Karol [eds.] (2004). *Politics from Anarchy to Democracy: Rational Choice in Political Science*. Stanford University Press.
- Mueller, Dennis C. (1996). *Constitutional Democracy*. Oxford University Press.
- Mueller, Dennis C. (1979). *Public Choice*. Cambridge University Press.
- Mueller, Dennis C. (1989). *Public Choice II*. Cambridge University Press.
- Mueller, Dennis C. (2003). *Public Choice III*. Cambridge University Press.
- Mueller, Dennis C. (2007). *Javni izbor*. Poslovni dnevnik. Masmedija.
- North, Douglass C. (1990). *Institutions, institutional Change and Economic Performance*. Cambridge University Press.
- Johnson, David B. (1991). *Public Choice: An Introduction to the New Political Economy*. Mayfield Pub. Co.
- Marshall, Alfred (2006). *Principles of Economics*. Prometheus Books.
- March, James G. & Olsen, Johan P. (1984). „The New Institutionalism: Organizational Factors in Political Life“, u: *The American Political Science Review*, Vol. 78, No. 3, str. 734-749.
- March, James G. & Olsen, Johan P. (1989). *Rediscovering Institutions*. The Free Press.
- Nordhaus, W. (1975). „The Political Business Cycle“, u: *Review of Economic Studies* 42, str. 169-190.
- Krueger, Anne O. (1974). „The Political Economy of the Rent-Seeking Society“, u: *American Economic Review* 64, str. 291-303.
- Marcus, George E. (2002). *Sentimental Citizen. Emotions in Democratic Politics*. The Pennsylvania State University Press.
- Olson, Mancur (1965). *The Logic of Collective Action*. Harvard University Press.
- Parsons, Stephen (2005). *Rational Choice and Politics. A Critical Introduction*. Continuum.
- Pappi, Franz Urban (1996). „Political Behavior: Reasoning Voters and Multiparty Systems“, u: Goodin, Robert E. & Klingemann, Hans-Dieter [eds.] *A New Handbook of Political Science*. Oxford University Press, str. 255-275.

- Persson, Torsten (1990). *Macroeconomic Policy, Credibility and Politics*. Routledge.
- Persson, Torsten & Tabellini, Guido (1994a). *Monetary and Fiscal Policy. Vol. 1: Credibility*. MIT Press.
- Persson, Torsten & Tabellini, Guido (1994b). *Monetary and Fiscal Policy. Vol. 2: Politics*. MIT Press.
- Persson, Torsten & Tabellini, Guido (2000). *Political Economics*. The MIT Press.
- Persson, Torsten & Tabellini, Guido (2003). *The Economic Effects of the Constitution*. the MIT Press.
- Peters, Gay (2005). *Institutional Theory in Political Science: The New Institutionalism*. Continuum. (2d edition)
- Peters, Guy & Pierre, Jon [eds.] (2007). *Institutionalism. Vol. 1-4*. SAGE Publications.
- Petridis, Ray (2001). „Neoclassical Economics“, u: O'Hara, Phillip [ed.] *Encyclopedia of Political Economy*. Routledge, str. 788-792.
- Pierre, Peters & Stokes, Gerry [eds.] (2008). *Debating Institutionalism*. Manchester University Press.
- Pindyck, Robert S. & Rubinfeld, Daniel L. (2005). *Microeconomics*. Pearson Prentice Hall: New Jersey. (6th edition)
- Przeworski, Adam (2003). *States and Markets. A Primer in Political Economy*. Cambridge University Press.
- Ricardo, David (2004). *On the Principles of Political Economy and Taxations*. Liberty Fund. [Edited by Piero Sarafa and M. H. Dobbs.]
- Riker, William (1962). *The Theory of Party Coalitions*. Yale University Press.
- Rhodes, R. A. W & Binder, Sarah A. & Rockman, Bert A. [eds.] (2006). *The Oxford Handbook of Political Institutions*. Oxford University Press.
- Robbins, Lionel (1945). *An Essay on the Nature and the Significance of Economic Science*. MacMillan and Co. Ltd. (2d edition, revised and extended.)
- Rowley, Charles K. (2008). „Public Choice and Constitutional Political Economy“, u: Rowley, Charles K. & Friedrich, Schneider [eds.] *Readings in Public Choice and Constitutional Political Economy*. Springer Science+Business Media LLC, str. 3-30.
- Phelps, Edmund S. (1985). *Political Economy. Introductory Text*. New York: W. W. Norton Company.
- Shepsle, Kenneth (1986). „Institutional Equilibrium and Equilibrium Institutions“, u: Weisberg, Herbert F. [ed.] *Political Science: The Science of politics*. Agathon Press Inc. str. 51-81.
- Shepsle, Kenneth (2006). „Rational Choice Institutionalism“, u: Rhodes, R. A. W & Binder, Sarah A. & Rockman, Bert A. [eds.] *The Oxford Handbook of Political Institutions*. Oxford University Press, str. 23-38.
- Sackrey, Charles & Schneider, Geoffrey & Knoedler, Janet (2005). *Introduction to Political Economy*. Dollars & Sense. (4th edition)
- Sowell, Thomas (2007). *Basic Economics*. Basic Books. (3d edition).
- Strom, Kaare & Nyblade, Benjamin (2007). „Coalition Theory and Government Formation“, u: Boix C. & Stokes S. *The Oxford Handbook of Comparative Politics*. Oxford: Oxford University Press. str. 782-802.
- Stigler, George J. (1971) „The theory of economic regulation“, u: *Bell Journal of Economics and Management Science* 2, str. 3-21.
- Stiglitz, Joseph (1994). *Whither Socialism?* MIT Press.
- Simon, Herbert (1957). *Models of Man. Social and Rational*. John Wiley & Sons.
- Sniderman, Paul M. & Levendusky, Matthew S. (2007). „An Institutional Theory of Choice“, u: Dalton, Russel J. & Klingemann, Hans-Dieter [eds.] *The Oxford Handbook of Political Behavior*. Oxford University Press, str. 437-456.

- Taylor, Michael (1975). „The Theory of Collective Choice“, u: Greenstein, Fred I. & Polsby Nelson W. [eds.] *Handbook of Political Science Vol. III*. Addison-Wesley Educational Publishers Inc, str. 413-481.
- Taylor, Michael (1987). *The Possibility of Cooperation*. Cambridge University Press.
- Tullock, Gordon (1972). „Economic Imperialism“, ovde iz: Tullock, Gordon (2004). *Virginia Political Economy*. Liberty Fund, str. 3-15.
- Tullock, Gordon (1967). „The Welfare Costs of Tariffs, Monopolies and Theft“, u: *Western Economic Journal* 5, str. 224-232.
- Tullock, Gordon (1991). „Duncan Black: The Founding Father“, u: *Public Choice* 71, str. 125-128.
- Vasiljević, Branko (2008). *Lekcije iz savremene političke ekonomije*. Beograd: Zavet. (3. izdanje)
- Weale, Albert (2004). „Politics as Collective Choice“, u: Leftwich, Adrian [ed.] (2004). *What is Politics?* Polity, str. 86-99.
- Weingast, Barry R. (1996). „Political Institutions: Rational Choice Perspectives“, u: Goodin, Robert E. & Klingemann, Hans-Dieter [eds.] *A New Handbook of Political Science*. Oxford University Press, str. 167-190.
- Weingast, Barry R. (2002). „Rational Choice Institutionalism“, u: Katznelson, Ira & Milner, Helen V. [eds.] *Political Science: State of the Discipline*. W. W. Norton & Company and American Political Science Association, str. 660-692.
- Weingast, Barry R. & Wittman, Donald [eds.] (2006a). *The Oxford Handbook of Political Economy*. Oxford University Press.
- Weingast, Barry R. & Wittman, Donald (2006b). „The Reach of Political Economy“, u: Weingast, Barry & Wittman, Donald [eds.] *The Oxford Handbook of Political Economy*. Oxford University Press, str. 3-25.
- Wolff, Richard D. (2001). „Labor Theory of Value“, u: O'Hara, Phillip [ed.] *Encyclopedia of Political Economy*. Routledge, str. 648-651.
-

Dušan Pavlović

POLITICAL ECONOMY – THE STATE OF THE DISCIPLINE

Abstract:

The article lays out the current state of the political economy. It begins with the question whether or not political economy is the discipline of political science. Sections 3-5 briefly review the development of political economy prior to the World War 2. Sections 6-8 review the state of the discipline after the World War 2. Section 7 reviews the most important works that grounded the contemporary discipline of political economy, including the works of Black, Downs, Buchanan & Tullock, and Riker. Section 8 reviews main research areas, concepts, and issues of contemporary political economy such as prisoners dilemma and the economic effects of the constitutions.

Key words: Classical political economy; neoclassical political economy; marginal analysis; rational choice; new institutionalism.